

07-467

Voorstudie
toegangsprijzen in
de culturele sectoren

R. Goudriaan
N. de Groot
A. Notenboom
C. Schrijvershof

Onderzoek voor het Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

© Aarts De Jong Wilms Goudriaan Public Economics bv (APE)

Den Haag, 25 april 2007

Voorstudie toegangsprijzen in de culturele sectoren
R. Goudriaan, N. de Groot, A. Notenboom en C. Schrijvershof

A*pe* rapport nr. 367a

© 2007 **A**arts De Jong Wilms Goudriaan **P**ublic **E**conomics bv (APE)

Website: www.ape.nl

Omslag: Brordus Bunder, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

INHOUD

VOORWOORD	3
SAMENVATTING	5
1 INLEIDING	9
1.1 Inleiding	9
1.2 Opzet van de voorstudie	10
1.3 Indeling van de rapportage	12
2 PRIJSONTWIKKELING BIJ DE MUSEA	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Alle musea	14
2.2.1 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2003	14
2.2.2 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2003	16
2.3 De rijksmusea	18
2.3.1 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2004	18
2.3.2 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2004	20
2.4 De top 20 musea	21
2.5 Conclusies	22
3 PRIJSONTWIKKELING IN DE PODIUMKUNSTEN	23
3.1 Inleiding	23
3.2 VSCD-podia	24
3.2.1 Inleiding	24
3.2.2 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2005	24
3.2.3 Regionale ontwikkeling toegangsprijzen, 2001-2005	27
3.2.4 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2005	28
3.3 Gesubsidieerde podiumkunsten	29
3.3.1 Inleiding	29
3.3.2 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2005	29
3.3.3 Verschillen in de prijsontwikkeling per genre	31
3.3.4 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2005	36
3.4 Conclusies	37
4 VERGELIJKING PRIJSONTWIKKELING CULTURELE SECTOREN	39
4.1 Inleiding	39
4.2 Prijzen en prijsontwikkeling, 1997-2005	39
4.3 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2005	43

4.4 Bijkomende kosten van een bezoek	44
4.5 Conclusies	45
5 INTERNATIONALE QUICK SCAN TOEGANGSPRIJZEN	47
5.1 Inleiding	47
5.2 Musea	47
5.2.1 Inleiding	47
5.2.2 Vergelijking toegangsprijzen	48
5.2.3 Discussie	52
5.3 Podiumkunsten	53
5.3.1 Inleiding	53
5.3.2 Vergelijking toegangsprijzen	53
5.3.3 Discussie	56
5.4 Conclusies	58
6 LITERAATUURSTUDIE PRIJSGEVOELIGHEID BEZOEK CULTURELE ACTIVITEITEN	59
6.1 Inleiding	59
6.2 De bezoeker als consument	60
6.3 Prijselasticiteit van musea	63
6.4 Prijselasticiteit van podiumkunsten	64
6.5 Conclusies	68
LITERAATUUR	69

VOORWOORD

Dit rapport gaat over de ontwikkeling van de toegangsprijzen in de culturele sectoren en de gevolgen daarvan voor het aantal bezoeken. Toen wij aan het onderzoek begonnen, wisten wij niet dat de actualiteitswaarde van het onderwerp zo groot zou worden. Lopende het onderzoek is de oorspronkelijke opzet en fasering van het onderzoek aangepast in verband met het regeerakkoord van het kabinet Balkenende-IV. Daarin werd na jaren van discussie over gratis toegang bij musea plotseling een versterkte toepassing van het profijtbeginsel in de culturele sectoren aangekondigd.

Op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) hebben wij de huidige voorstudie die voorziet in de behoefte aan actuele beleidsinformatie over de hoogte, de ontwikkeling en de effecten van toegangsprijzen, uitgevoerd. Later volgt een verdiepingsslag, die moet leiden tot een beter inzicht in de relatie tussen de toegangsprijzen en het aantal bezoeken aan de culturele sectoren.

Voor het onderzoek is een begeleidingscommissie ingesteld bestaande uit Hans-Onno van den Berg (VSCD), Vladimir Bina (OCW), Jamilja van der Meulen (CBS), Robert Oosterhuis (OCW), Wim Westerveld (OCW) en Siebe Weide (Nederlandse Museumvereniging). Zij hebben (delen van) eerdere concepten van commentaar voorzien. Door de hectiek van het tijdschema is vrijwel niemand van de begeleidingscommissie in staat geweest een integrale versie te lezen en te becommentariëren. Daarnaast hebben Anne Marie Bruggert (OCW) en Frits den Haring (OCW) eveneens onder hevige tijdsdruk delen van het rapport van commentaar voorzien.

Namens het projectteam van APE dank ik alle meelezers en gegevensverstrekkers voor hun opbouwende commentaren en medewerking. De verantwoordelijkheid voor dit onderzoek berust bij APE.

René Goudriaan
directeur APE

SAMENVATTING

Aanleiding

Actuele informatie over de hoogte, de ontwikkeling en de effecten van toegangsprijzen in de culturele sectoren is onvoldoende beschikbaar. Beleidsdiscussies over het prijsbeleid van podiumkunstinstituten en musea, en de mogelijke effecten daarvan op cultuurdeelname, ontberen daardoor een actueel en solide empirisch fundament. In deze voorstudie hebben wij op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) een eerste poging gedaan om deze leemte in kennis op te vullen. Later volgt een verdiepingsslag.

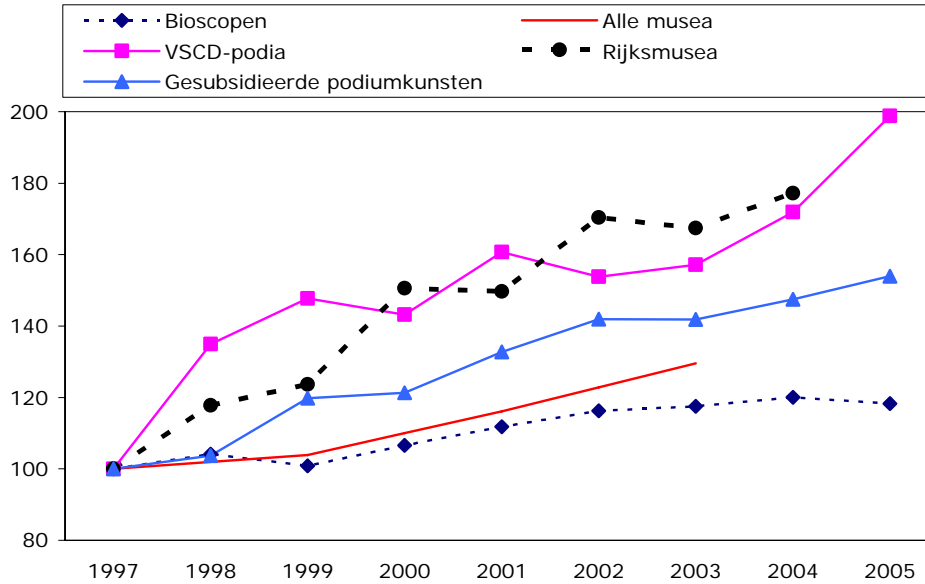
Aanpak

Bij de beschrijving van de trends in de toegangsprijzen gedurende de periode 1997-2005 benaderen wij de toegangsprijzen steeds door de *gemiddelde entree-opbrengst of de gemiddelde publieksinkomsten per bezoek*. De prijsstelling van culturele instellingen wordt samengevat in één kengetal voor de toegangsprijzen inclusief kortingsregelingen en gratis toegang: de gemiddelde toegangsprijs per bezoek. Deze informatie is goed bruikbaar voor een analyse van *prijsveranderingen* in de tijd. Naast analyses van de trends in de toegangsprijzen voeren wij ook een *globale* scan uit van de huidige toegangsprijzen en de opbouw daarvan. Deze prijsvergelijking heeft betrekking op musea en podia in Nederland en in het buitenland. Ten slotte wordt een literatuurstudie uitgevoerd naar de *prijsgevoeligheid* van het bezoek aan de culturele sectoren.

Ontwikkeling van de toegangsprijzen

De toegangsprijzen zijn in de periode 1997-2005 in alle sectoren (met uitzondering van de bioscopen) sterker toegenomen dan de consumentenprijsindex, die gemiddeld met 2,4% per jaar is gestegen. De toegangsprijzen zijn het meest gestegen bij de VSCD-podia (9,0% per jaar), gevolgd door de (voormalige) rijksmusea (8,5% per jaar) en de gesubsidieerde orkesten (8,3% per jaar), terwijl de toegangsprijzen van de bioscopen zijn achtergebleven. De grotere niet-rijksmusea kennen grosso modo dezelfde prijsstijging als de rijksmusea. Figuur 1 illustreert de prijsontwikkelingen in indexvorm. De achtergrond van de divergerende prijsontwikkelingen vergt nader onderzoek. Ondanks de sterke stijging van de toegangsprijzen blijft het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten van de VSCD-podia en gesubsidieerde podia in de tijd vrijwel constant. Bij de musea neemt dit aandeel iets af.

Figuur 1: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijzen in de culturele sectoren, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten c.q. opbrengst uit entreegelden per bezoek.

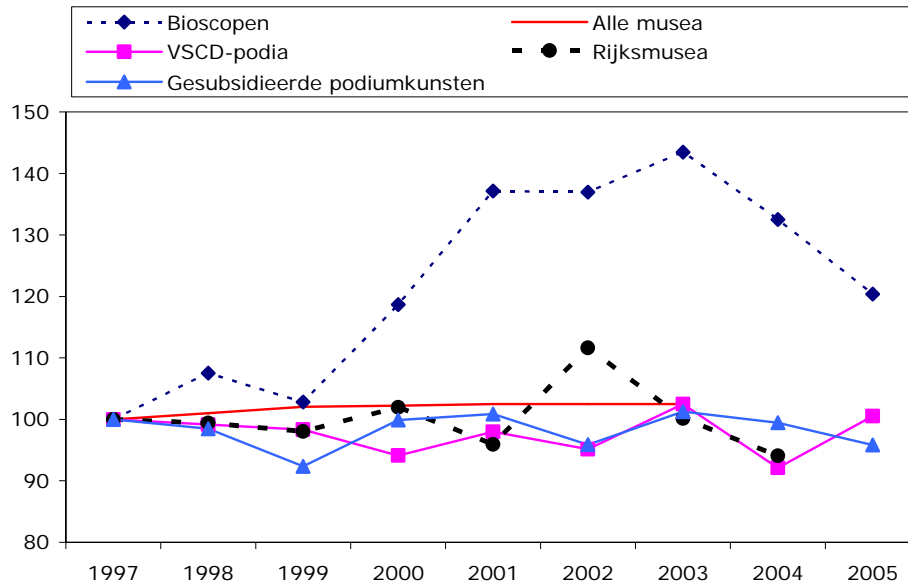
Ontwikkeling van het aantal bezoeken

De ontwikkeling van het aantal bezoeken vertoont geen duidelijke samenhang met de sterke en divergerende ontwikkeling van de toegangsprijzen in de verschillende culturele sectoren (zie figuur 2). Bij de VSCD-podia (hoge prijsstijging) en alle musea samen (lage prijsstijging) vindt per saldo een bescheiden stijging van het aantal bezoeken plaats. Bij de rijksmusea (hoge prijsstijging) en de gesubsidieerde podiumkunsten (gemiddelde prijsstijging) daalt het aantal bezoeken licht. Bij de bioscopen stijgt het bezoek per saldo het meest, maar wordt het beeld sterk beïnvloed door 'blockbusters' in de periode 2001-2003.

Bijkomende kosten van een bezoek

De kosten van een bezoek aan culturele activiteiten bestaan voor een deel uit betaalde toegangsprijzen en voor een ander deel uit reis- en consumptiekosten. Bij musea maken de betaalde toegangsgelden in 2001/'02 slechts 26% uit van de kosten van een museumbezoek. Bij de podiumkunsten en bioscopen bedraagt dit aandeel respectievelijk 56 en 50%. De bijkomende kosten van een bezoek aan een museum of een voorstelling zijn daarom van groot belang bij de bepaling van de effecten van prijsverandering op het aantal bezoeken aan de culturele sectoren.

Figuur 2: Ontwikkeling aantal bezoeken in de culturele sectoren, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100.

Internationale quick scan toegangsprijzen

Uit de uitgevoerde internationale vergelijking van de toegangsprijzen van musea en podiumkunsten, en de betekenis van de kortingsregelingen, komen de volgende bevindingen naar voren:

- In vergelijking tot het buitenland kennen de Nederlandse musea door de bank genomen een minder ruimhartig beleid voor gratis toegang of korting voor doelgroepen dan hun buitenlandse tegenvoeters. Daarentegen kent Nederland de (betaalde) museumjaarkaart, die in de meeste musea gratis toegang biedt.
- De regelingen van de Nederlandse musea voor korting en gratis toegang vertonen een grote variëteit, zonder dat dit op een bewust beleid van prijsdifferentiatie lijkt te berusten.
- Qua hoogte van de toegangsprijzen van musea behoort Nederland tot de landen in het hogere prijssegment.
- In alle genres vindt in de Nederlandse podiumkunstensector naar internationale maatstaven weinig prijsdifferentiatie plaats. Daardoor missen de podia publiek en omzet.
- De minimumprijzen van de Nederlandse podiumkunsten liggen vergeleken met de andere landen op een hoog niveau. Voor de maximum-

prijzen geldt globaal het omgekeerde. Dat zegt overigens weinig over de gemiddelde toegangsprijs.

Prijsgevoeligheid van het bezoek

Om de prijsgevoeligheid van het bezoek aan culturele activiteiten in kaart te brengen, hebben wij een literatuurstudie uitgevoerd. De prijsgevoeligheid wordt gemeten via de *prijselasticiteit* van het bezoek. De prijselasticiteit geeft aan met welk percentage het aantal bezoeken aan musea of podia verandert wanneer de toegangsprijs met 1% toeneemt. Bij prijselasticiteiten tussen -1 en 0 neemt de opbrengst uit toegangsgelden toe bij een prijsverhoging, hoewel het aantal bezoeken afneemt.

De prijselasticiteit van het bezoek aan musea en dansvoorstellingen is relatief gering (-0,1 à -0,2). Binnen de musea is de prijselasticiteit het geringst bij musea met een kunst- of cultureel-historische collectie en bij musea die veel buitenlandse toeristen trekken. De prijselasticiteit van het bezoek aan podiumkunsten bevindt zich met uitzondering van dans op een niveau van -0,4 à -0,7. De prijselasticiteit van het theaterbezoek is doorgaans iets geringer dan die van het concert- en operabezoek. Qua hoogte van de prijselasticiteit van het concertbezoek (-0,4 à -0,6) en het theaterbezoek (-0,4 à -0,5) neemt Nederland internationaal een middenpositie in. De gepresenteerde prijselasticiteiten zijn gemiddelden voor de sectoren (bijvoorbeeld alle musea of alle theatergezelschappen), en kunnen voor individuele instellingen iets anders uitpakken.

1 INLEIDING

1.1 Inleiding

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw is in Nederland een aantal onderzoeken uitgevoerd naar de hoogte van toegangsprijzen van podiumkunsten en musea. Deze informatie is onder meer gebruikt om de effecten van veranderingen in de hoogte van de toegangsprijzen op het bezoek aan deze culturele activiteiten in kaart te brengen.¹ Deze Nederlandse onderzoeken zijn inmiddels gedateerd en nooit meer geactualiseerd. Actuele en volledige informatie over de ontwikkeling en de hoogte van toegangsprijzen bij podiumkunsten en musea is daarom op dit moment niet beschikbaar. Beleidsdiscussies over het prijsbeleid van podiumkunstinstellingen en musea, en de mogelijke effecten daarvan op cultuurdeelname, ontberen daardoor een actueel en solide empirisch fundament. Voor discussies rond thema's als profijtbeginsel, cultureel ondernemerschap en mecenaat geldt hetzelfde.

De beschikbare fragmentarische informatie geeft aan dat de toegangsprijzen van podiumkunsten en musea al enige tijd sneller stijgen dan het algemene prijspeil. Dit kan – mede afhankelijk van de inkomensontwikkeling en de (prijzen van) concurrerende vrijetijdsbestedingen - van invloed zijn op de ontwikkeling van het aantal bezoeken. Bij het ministerie van OCW bestaat daarom behoefte aan actuele informatie over de hoogte, de ontwikkeling en de effecten van toegangsprijzen in de culturele sectoren. Dit heeft geleid tot een verzoek van het ministerie aan APE om de trends in de toegangsprijzen en de gevolgen daarvan voor het bezoek aan culturele activiteiten in kaart te brengen.

Lopende het onderzoek is de oorspronkelijke opzet en fasering van het onderzoek *aangepast*. Dat houdt verband met het regeerakkoord van het kabinet Balkenende-IV en de gevolgen daarvan voor de culturele sectoren. Daarin wordt gesproken over een versterkte toepassing van het profijtbeginsel in de culturele sectoren, dat in 2011 € 50 mln. moet opbrengen. Dit roept niet alleen vragen op over de hoogte, de ontwikkeling en de effecten van toegangsprijzen in de culturele sectoren, maar vergroot met het oog op de beleidsvorming ook de behoefte aan kennis op zeer korte termijn.

¹ Zie onder meer: Elshout (1990 en 1997), Goudriaan (1984, 1985, 1990) en Goudriaan en De Kam (1982 en 1983) en Goudriaan en Van 't Eind (1985).

Daarom hebben wij op verzoek van het ministerie van OCW de fasering en de opzet van het onderzoek gewijzigd. Eerst voeren wij een *voorstudie* uit die voorziet in de behoefte aan actuele beleidsinformatie over de hoogte, de ontwikkeling en de effecten van toegangsprijzen. De voorstudie heeft een beschrijvend karakter. Daarna volgt een tweede fase waarin een verdiepingslag plaatsvindt, die moet leiden tot een beter inzicht in de relatie tussen de toegangsprijzen en het aantal bezoeken aan de culturele sectoren. De voorliggende rapportage bevat de resultaten van de voorstudie.

1.2 Opzet van de voorstudie

Actuele kwantitatieve informatie over de hoogte en de ontwikkeling van de toegangsprijzen in de Nederlandse culturele sectoren ontbreekt tegenwoordig. Het CBS publiceert nog maar mondjesmaat culturele statistieken. De benodigde informatie moet daarom via een aantal verschillende bronnen worden verzameld. De uiteenlopende informatie uit deze bronnen dient onderling (redelijk) consistent te worden gemaakt. Anders zijn vergelijkingen tussen instellingen en disciplines of vergelijkingen in de tijd niet goed mogelijk. Eerdere analyses van de toegangsprijzen van onder meer Elshout (1990 en 1997) zijn buitengewoon tijdrovend gebleken. Dat is ook onze eigen ervaring met dit type onderzoek. Omdat het ministerie van OCW op korte termijn over de onderzoeksresultaten wil beschikken, kiezen wij in de voorstudie, die het karakter heeft van een quick scan, voor een *pragmatische* benadering.

Bij de beschrijving van trends in de ontwikkeling van de toegangsprijzen worden de toegangsprijzen steeds benaderd door de *gemiddelde entree-opbrengst of de gemiddelde publieksinkomsten per bezoek*. Dit kengetal kan worden afgeleid uit de museumstatistieken van het CBS, het Theater Analyse Systeem van de VSCD, en jaarverslagen van podiumkunstorganisaties en musea. De informatie is weliswaar niet perfect, maar wel bruikbaar voor een analyse van *prijsveranderingen* in de tijd.² In de analyses van de prijsveranderingen wordt de prijsstelling van culturele instellingen samengevat in één kengetal voor de toegangsprijzen inclusief kortingsregelingen en gratis toegang: de gemiddelde toegangsprijs per bezoek. Wanneer (meerjarige) informatie beschikbaar is over kortingsregelingen

² De opbrengst uit toegangsgelden is bij de podiumkunsten bijvoorbeeld afhankelijk van de risicodeling tussen de podia en de bespelers. Dan maakt het voor de hoogte van de (benaderde) toegangsprijzen uit of de informatie afkomstig is uit de jaarverslagen van de podia of van de orkesten en gezelschappen. Bij de bepaling van de trends in de toegangsprijzen is dit verschil minder van belang.

en gratis toegang, wordt daaraan in de presentatie eveneens aandacht geschonken. De analyses van de ontwikkeling van de toegangsprijzen hebben in verband met de beschikbare gegevens betrekking op de periode vanaf 1997. Het eindjaar van de analyses verschilt per sector en is afhankelijk van de aanwezige informatie. De beschrijving van de ontwikkeling van de toegangsprijzen spitst zich toe op de podiumkunsten en de musea. Deze vergelijken we onder meer met de prijsontwikkeling van de gezinsconsumptie en het bioscoopbezoek. De ontwikkeling van de consumentenprijsindex (CPI) fungeert als referentiepunt bij de prijsvergelijkingen. Als de toegangsprijzen sneller stijgen dan de CPI, moeten consumenten relatief meer koopkracht opofferen voor een bezoek aan de culturele sectoren. De keuze van de CPI als referentiepunt voor de prijsvergelijkingen houdt geen waardeoordeel in over de hoogte van de prijsstijgingen. Culturele instellingen kunnen goede redenen hebben om hun toegangsprijzen sneller te laten stijgen dan de CPI; bijvoorbeeld snellere kostenstijgingen dan de rest van de economie of achterblijvende andere inkomsten.

Om iets meer zicht te krijgen op de mogelijke effecten van de (uiteenlopende) prijsontwikkeling in de verschillende culturele sectoren, brengen wij in het rapport ook de ontwikkeling van het aantal bezoeken in beeld. Gezien de korte tijdsperiode en het explorerende karakter van de analyse wordt het aantal bezoeken niet gestandaardiseerd voor de bevolkingsontwikkeling. Bovendien is dat lastig bij buitenlandse (museum)bezoekers en is de standaardisering ook anderszins niet vrij van problemen.

Naast de analyse van de prijsontwikkeling in de tijd voeren we ook een *globale* scan uit van de huidige toegangsprijzen en de opbouw daarvan, zoals de kortingsregelingen en de mate van prijsdifferentiatie. Deze prijsvergelijking heeft betrekking op musea en podiumkunsten in Nederland en in het buitenland. Door institutionele verschillen zijn internationale vergelijkingen nooit vrij van voetangels en klemmen. Bovendien zijn zij buitengewoon arbeidsintensief. Daarom kiezen wij ook in dit geval voor een pragmatische aanpak. Via een korte speurtocht op internet wordt globale informatie verzameld over de hoogte van toegangsprijzen en kortingsregelingen. Wij streven daarbij niet naar volledigheid, maar proberen een globale indruk te krijgen van de relatieve hoogte en de opbouw van de toegangsprijzen.

Ten slotte verrichten we internationale literatuurstudie naar de prijsgevoeligheid van het bezoek in de culturele sectoren. Deze heeft betrekking op de musea en de podia, en richt zich op de effecten van prijsveranderingen op het aantal bezoeken. De literatuurstudie schenkt geen aandacht aan de

effecten van prijsveranderingen op de samenstelling van het bezoek (naar sociaal-economische en demografische kenmerken). Daarover hebben we de afgelopen jaren uitgebreid gerapporteerd, vooral voor musea.³

1.3 Indeling van de rapportage

De indeling van het rapport is als volgt. Hoofdstuk 2 beschrijft de ontwikkeling van de toegangsprijzen in de museumsector. In die analyse schenken we ook afzonderlijk aandacht aan de (voormalige) rijksmusea. Hoofdstuk 3 schetst de prijsontwikkeling bij de podia. Daarin komt de gesubsidieerde podiumkunst eveneens afzonderlijk aan de orde. Hoofdstuk 4 vergelijkt de prijsontwikkeling bij musea en podia en beziet of deze afwijkt van andere sectoren. Hoofdstuk 5 bevat een internationale vergelijking van de hoogte en de opbouw van de toegangsprijzen bij musea en podia. Hoofdstuk 6 bespreekt de resultaten van een literatuurstudie naar de prijsgevoeligheid van het bezoek aan musea en podia.

³ Zie de volgende studies voor een overzicht: Goudriaan *et al.* (2002), Goudriaan en Visscher (2006) en Goudriaan en Visscher (2006a). Voor een aantal specifieke Nederlandse cases wordt verwezen Goudriaan en Van 't Eind (1985) en Goudriaan (1985).

2 PRIJSONTWIKKELING BIJ DE MUSEA

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een schets van de ontwikkeling van de toegangsprijzen bij musea. Naast de prijsontwikkeling bij alle musea samen, schenken we ook aandacht aan de prijsontwikkeling bij de (voormalige) rijksmusea. De analyse van de ontwikkeling van de toegangsprijzen berust onder meer op cijfers uit de museumstatistiek van het CBS, en informatie van het ministerie van OCW en de Nederlandse Museumvereniging (NMV).

De toegangsprijzen van musea worden benaderd via de gemiddelde opbrengst uit toegangsgelden (inclusief opbrengst museumkaart) per (betaald en gratis) bezoek. De gemiddelde toegangsprijs is een maatstaf waarin niet alleen het effect van *kortingsregelingen*, *gratis toegang* en *toeslagen* voor tentoonstellingen is verdisconteerd, maar ook het effect van *verschuivingen* in de publieke belangstelling tussen de verschillende musea (met uiteenlopende toegangsprijzen). De gemiddelde toegangsprijs kan worden geïnterpreteerd als de toegangsprijs waarmee huishoudens met kinderen - gemiddeld genomen - worden geconfronteerd bij een bezoek aan een 'gemiddeld' museum.⁴ In aanvulling op deze analyses bezien we ook hoe de toegangsprijzen voor volwassenen zich de laatste jaren hebben ontwikkeld bij de 'top 20 musea' (conform de naamgeving van de Nederlandse Museumvereniging). Het betreft de actuele toegangsprijzen zonder kortingsregelingen of toeslagen. Deze aanvulling is mede ingegeven door het feit dat op dit moment helaas nog geen actuele informatie (van na 2003) uit de museumstatistiek van het CBS beschikbaar is.

Het hoofdstuk kent de volgende indeling. Paragraaf 2.2 beschrijft de ontwikkeling van de toegangsprijzen en het aantal bezoeken bij alle musea. Daarna komt in paragraaf 2.3 het verloop van de toegangsprijzen en het aantal bezoeken bij de (voormalige) rijksmusea aan de orde. Paragraaf 2.4 schenkt aandacht aan de actuele ontwikkeling van de toegangsprijzen voor

⁴ Kinderen kunnen bijvoorbeeld recht hebben op gratis toegang. Dan is de gemiddelde toegangsprijs per bezoekend lid van het huishouden in beginsel lager dan zonder de gratis toegang. Als de gratis toegang voor kinderen echter wordt gefinancierd door de toegangsprijs voor volwassenen hoger vast te stellen, verandert de gemiddelde toegangsprijs per bezoekend lid van een huishouden niet wezenlijk ten opzichte van de situatie zonder gratis toegang voor kinderen.

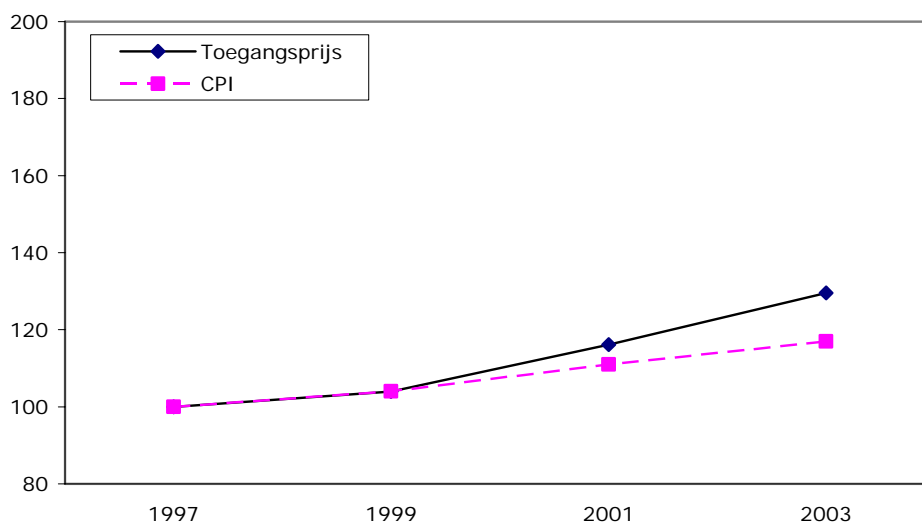
volwassenen bij de top 20 musea. Ten slotte vat paragraaf 2.5 de belangrijkste bevindingen van het hoofdstuk samen.

2.2 Alle musea

2.2.1 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2003

De gebruikte informatie over de opbrengsten uit entreegelden en het aantal bezoeken is afkomstig uit de museumstatistiek van het CBS. De informatie heeft betrekking op alle musea. Door het ontbreken van actuele gegevens beperkt de analyse zich noodgedwongen tot de periode 1997-2003. Figuur 2.1 brengt de ontwikkeling van de toegangsprijzen bij musea en de consumentenprijsindex (CPI) in beeld. De presentatie van de trends geschiedt in indexvorm.

Figuur 2.1: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs alle musea, 1997-2003^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale inkomsten uit entreegelden en museumjaarkaarten per bezoek.

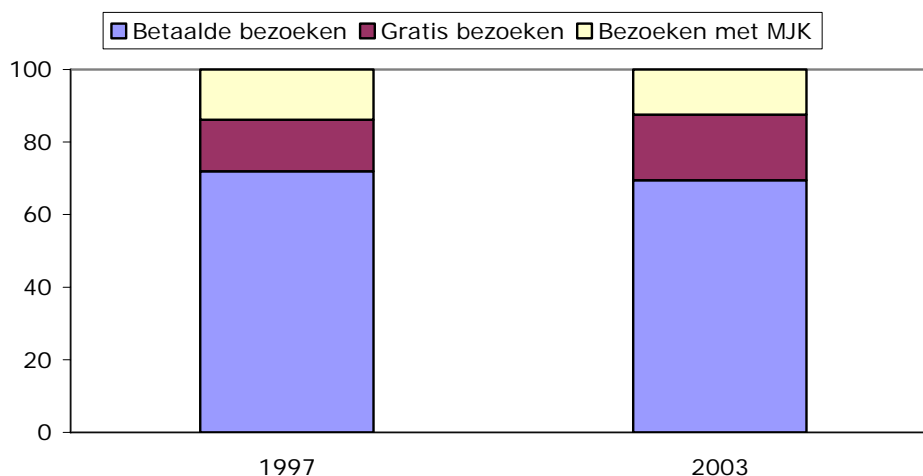
Bron: CBS (APE-bewerking)

Wij beschikken helaas niet over een actuele, meerjarige uitsplitsing van de hoogte van de toegangsprijzen naar regio of naar type museum.⁵ Daarom

⁵ Het is goed voorstelbaar dat er verschillen in de hoogte en de ontwikkeling van toegangsprijzen bestaan naar type museum; bijvoorbeeld tussen kunstmusea

blijft de presentatie van die informatie noodgedwongen achterwege. Doordat Nederland veel kleine musea telt met relatief lage toegangsprijzen, is het prijspeil van de Nederlandse musea laag. In 1997 bedroeg de toegangsprijs van alle musea samen gemiddeld € 2,54 per bezoek. In 2003 is de gemiddelde toegangsprijs gestegen tot € 3,29.⁶ Dit komt neer op een stijging van 29% (4,4 % per jaar). In dezelfde periode is de consumentenprijsindex met 17% (2,7% per jaar gestegen). Kortom, de gemiddelde toegangsprijs van musea is aanzienlijk sneller gestegen dan de inflatie, ondanks het feit dat het aandeel van de gratis bezoeken in het totaal licht is toegenomen. Dit aandeel stijgt van 14,2% in 1997 tot 18,0% in 2003 (zie figuur 2.2).

Figuur 2.2: Betaalde en gratis bezoeken van alle musea, 1997 en 2003 (aandelen in %)

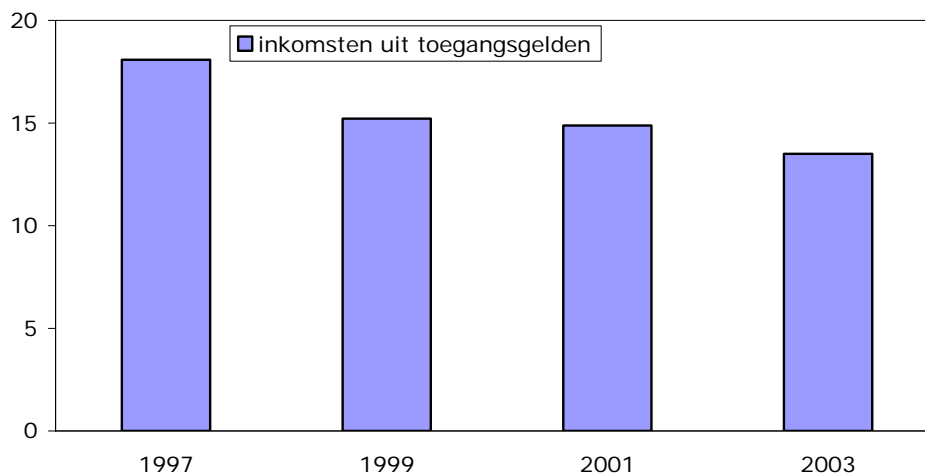
Bron: CBS (APE-bewerking)

en andere musea. CBS-cijfers uit 1991 laten zien dat musea voor beeldende kunst en musea met een gemengde collectie hogere toegangsprijzen hebben dan de overige musea.

⁶ Het CBS publiceert ook cijfers over de gemiddelde hoogte van de toegangsprijzen van volwassenen en kinderen bij musea met entreeheffing. Deze cijfers zijn echter lastig interpreteerbaar, omdat ze berusten op het *ongewogen* gemiddelde van de toegangsprijzen voor respectievelijk volwassenen en kinderen. Daardoor tellen de toegangsprijzen van de kleinere musea met weinig bezoek en lage toegangsprijzen bij de berekening van het gemiddelde even zwaar als de grotere musea, zoals het Van Gogh Museum en Rijksmuseum met veel bezoek en hogere toegangsprijzen. Dit leidt tot een *onderschatting* van de gemiddeld betaalde toegangsprijs. Dat blijkt ook uit het feit dat de gemiddelde entreeopbrengst per betalend en niet-betalend bezoek (volwassenen en kinderen samen) volgens onze berekening in 2003 € 3,29 bedraagt, terwijl het ongewogen gemiddelde van het CBS voor volwassenen en kinderen in datzelfde jaar respectievelijk € 3,16 en € 1,37 bedraagt.

De stijging van de toegangsprijzen betekent niet dat het aandeel van de inkomsten uit toegangsprijzen (inclusief opbrengst museumkaart) in de totale inkomsten is toegenomen (zie figuur 2.3).

Figuur 2.3: Inkomsten uit toegangsgelden van alle musea, 1997-2003 (in % van de totale inkomsten)

Bron: CBS (APE-bewerking)

De inkomsten uit toegangsprijzen (inclusief museumkaart) houden geen gelijke tred met de andere inkomsten van musea: zij maken in 2003 13,5% van de totale inkomsten van de musea uit tegen 18,1% in 1997. Dat houdt vooral verband met de sterke stijging van de rijkssubsidies in deze periode. Deze stijging vloeit voor een belangrijk deel voort uit de stelselwijziging rijkshuisvesting per 1 januari 1999. Rijksmusea betalen vanaf die datum een commerciële huurprijs, terwijl de rijkssubsidie tegelijkertijd met het bedrag van de huurstijging is verhoogd.

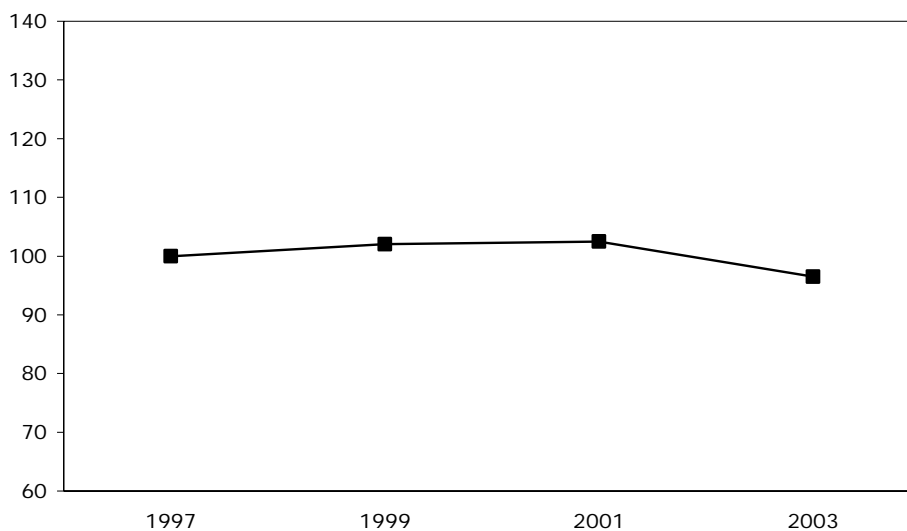
2.2.2 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2003

De toegangsprijzen van musea zijn in de periode 1997-2003 beduidend sneller gestegen dan de inflatie. Het is voorstelbaar dat deze prijsontwikkeling het aantal museumbezoeken heeft beïnvloed. Daarom toont figuur 2.4 de ontwikkeling van het aantal museumbezoeken in deze periode.⁷ In

⁷ Op het moment van de afsluiting van de gegevensverzameling (medio april 2007) zijn nog geen actuelere CBS-cijfers over het aantal bezoeken beschikbaar.

2003 nemen kunst- en historische musea samen bijna tweederde van het totaal aantal museumbezoeken voor hun rekening. Dit aandeel is in de tijd gestegen.

Figuur 2.4: Ontwikkeling aantal bezoeken alle musea, 1997-2003^a

a Indexcijfers met 1997 = 100.

Bron: CBS (APE-bewerking)

Tussen 1997 en 2003 is het aantal bezoeken na een stijging tot en met 2001 per saldo gedaald van 20,3 mln. bezoeken in 1997 naar 19,6 mln. bezoeken in 2003. Deze daling met 3,5% is aan de kunstmusea en de historische musea grotendeels voorbijgegaan. Hoewel de toegangsprijzen in de beschouwde periode sterk zijn toegenomen, ligt het niet zo voor de hand dat de geschetste ontwikkeling van het museumbezoek primair voortvloeit uit de stijging van de toegangsprijzen. In dezelfde periode is immers het beschikbaar inkomen in totaal met 27,5% toegenomen. Dit is ongeveer evenveel als de stijging van de toegangsprijzen. Daardoor is het beslag van musea op de bestedingsruimte van consumenten vrijwel gelijk gebleven. Bovendien is de prijsgevoeligheid van het bezoek aan musea doorgaans gering, ook vergeleken met de podiumkunsten (zie hoofdstuk 6). Andere factoren, zoals de aan- of afwezigheid van succesvolle tentoonstellingen en vooral van buitenlandse toeristen (denk aan 9/11), kunnen het beeld hebben beïnvloed. Ten opzichte van 2001 is het aantal buitenlandse bezoeken in 2003 bijvoorbeeld met bijna 25% gedaald. Het voor-

baar. Het ligt in de lijn van de verwachtingen dat het aantal museumbezoeken in 2006 door het *Rembrandt* jaar hoger is dan in de voorgaande jaren.

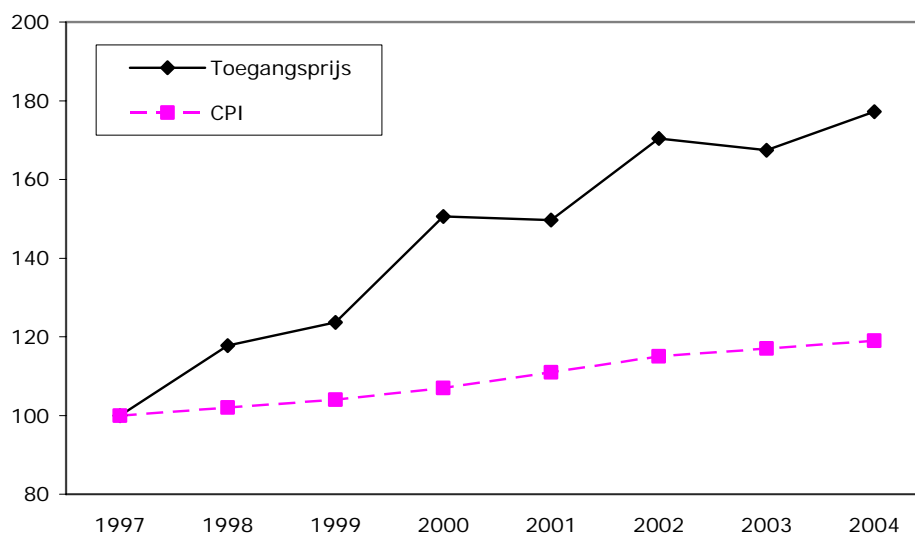
gaande laat onverlet dat in de analyseperiode meer bezoeken zouden zijn gebracht als de toegangsprijzen minder zouden zijn gestegen.

2.3 De rijksmusea

2.3.1 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2004

De (voormalige) rijksmusea, tegenwoordig veelal aangeduid met de term rijksgesubsidieerde musea, behoren in het algemeen tot de grotere musea met de hogere toegangsprijzen. Vergeleken met de overige musea (en de podia) trekken zij verhoudingsgewijs veel buitenlands bezoek (dat verhoudingsgewijs minder prijsgevoelig is). De rijksmusea zijn in totaal goed voor ongeveer 25% van het totale Nederlandse museumbezoek. Figuur 2.5 schetst het verloop van de toegangsprijzen bij de rijksmusea en het verloop van de CPI. De informatie over de rijksmusea is afkomstig van het ministerie van OCW.⁸

Figuur 2.5: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs rijksmusea, 1997-2004^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale inkomsten uit entreegelden en museumjaarkaarten per bezoek.

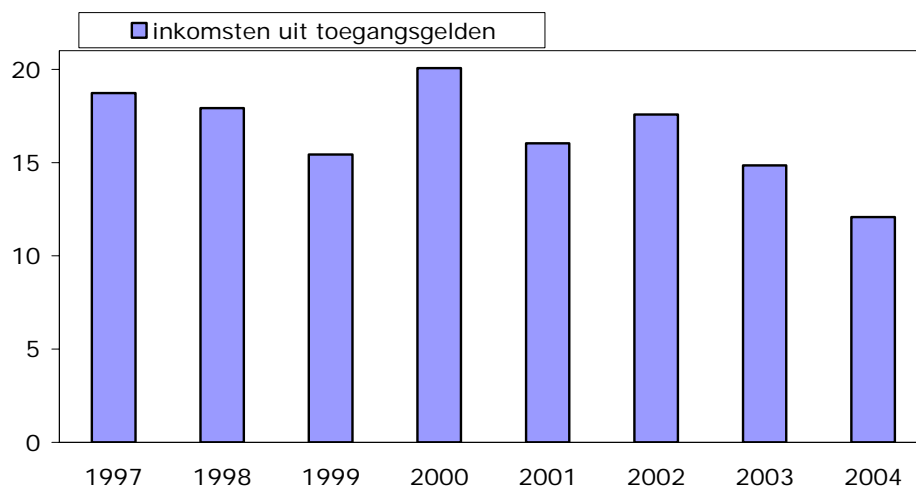
Bron: CBS en Ministerie van OCW (APE-bewerking)

⁸ Deze informatie heeft betrekking op de (voormalige) rijksmusea plus het Sex-tet.

De toegangsprijzen bij de rijksmusea liggen gemiddeld op een hoger niveau dan bij de overige musea. Zij zijn bovendien sneller gestegen. Bij de grotere niet-rijksmusea zijn de toegangsprijzen evenzeer sterk toegenomen, terwijl het prijsniveau van grotere rijksmusea en de grotere niet-rijksmusea vergelijkbaar is (zie paragraaf 2.4). In 1997 bedroeg de toegangsprijs van de rijksmusea gemiddeld € 3,38 per bezoek. In 2004 is de gemiddelde toegangsprijs gestegen tot € 5,99. Dit betekent dat de toegangsprijzen bij de rijksmusea in de periode 1997-2004 in totaal met 77% zijn toegenomen (gemiddeld 8,5% per jaar). Dit moet worden afgezet tegen de ontwikkeling van de consumentenprijsindex, die in dezelfde periode met 19% is gestegen (gemiddeld 2,5% per jaar). Het stijgingstempo van de toegangsprijzen bij de rijksmusea is aanzienlijk hoger dan bij alle musea samen. Dat betekent dat de prijsontwikkeling in de gemiddeld kleinere niet-rijksmusea in het algemeen zeer bescheiden is geweest. Deze constatering geldt niet voor de grotere niet-rijksmusea.

Evenmin als bij alle musea samen hebben de gestegen toegangsprijzen bij de rijksmusea geleid tot een toename van het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden (inclusief opbrengst museumkaart) in de totale inkomsten (zie figuur 2.6).

Figuur 2.6: Inkomsten uit toegangsgelden van de rijksmusea, 1997-2003 (in % van de totale inkomsten)

Bron: ministerie van OCW (APE-bewerking)

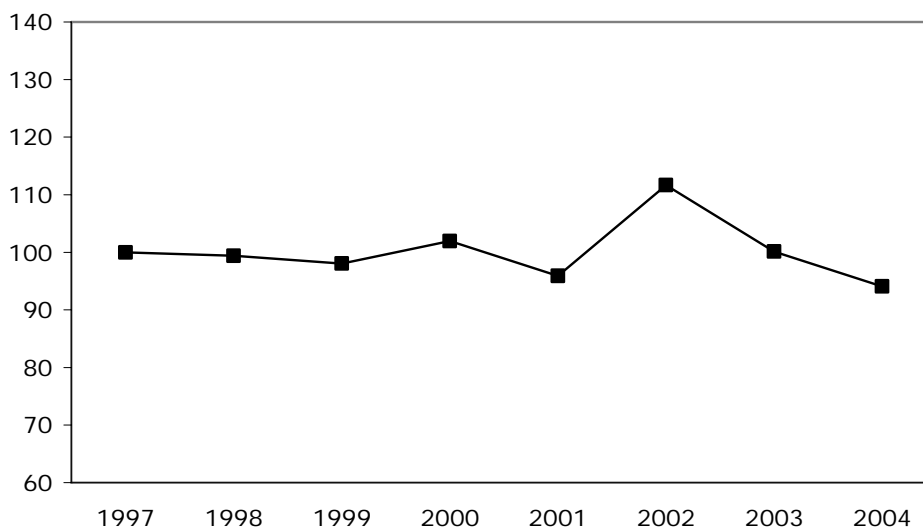
Het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten neemt bij de rijksmusea meer af dan bij de overige musea: het aandeel is per saldo gedaald van 18,7% in 1997 tot 12,1% in 2004, nadat in 2000

een piek is bereikt bij 20,1%. De daling van het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden is voor een belangrijk deel het gevolg van de in paragraaf 2.2.1 genoemde verhoging van de rijkssubsidie. Deze verhoging is bedoeld als compensatie voor de invoering van commerciële huurprijzen voor de huisvesting van de rijksmusea per 1 januari 1999.

2.3.2 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2004

De prijsontwikkeling bij de rijksmusea roept de vraag op hoe de bezoeken aan de rijksmusea zich in de tijd hebben ontwikkeld. Figuur 2.7 biedt hierover meer uitsluitsel. In de periode 1997-2004 daalt het aantal bezoeken aan de rijksmusea per saldo van 4,9 mln. in 1997 naar 4,6 mln. in 2004. Dit komt neer op een daling met 6%. De piek van bijna 5,5 mln. bezoeken in 2002 houdt verband met succesvolle Van Gogh & Gauguin tentoonstelling in het Van Gogh Museum. De forse stijging van de toegangsprijzen in de periode 1997-2003 heeft op het eerste gezicht geen grote invloed op de ontwikkeling van het aantal bezoeken, hoewel het aantal bezoeken bij een lagere prijsstijging vermoedelijk hoger zou zijn geweest. Empirisch onderzoek moet uitwijzen of dit inderdaad het geval is geweest (zie ook paragraaf 6.3).

Figuur 2.7: Ontwikkeling aantal bezoeken rijksmusea, 1997-2004^a

a Indexcijfers met 1997 = 100.

Bron: CBS en ministerie van OCW (APE-bewerking)

2.4 De top 20 musea

Om meer zicht te krijgen op de actuele prijsontwikkeling, geeft tabel 2.1 voor de periode 2000-2007 informatie over de toegangsprijzen voor volwassen bezoekers in de 'top 20 musea'. De informatie is afkomstig van de Nederlandse Museumvereniging. Het betreft reguliere toegangsprijzen voor volwassenen zonder kortingen of toeslagen. Het (ongewogen) gemiddelde van de toegangsprijzen van deze musea stijgt van € 5,35 in 2000 tot € 9,05 in 2007. Dat is een gemiddelde stijging van 7,8% per jaar, die de inflatie ruimschoots overtreft. Tussen de musea bestaan grote verschillen in het stijgingstempo van de toegangsprijzen. De prijsontwikkeling bij de rijksmusea wijkt niet wezenlijk af van de grotere niet-rijksmusea.

Tabel 2.1: Toegangsprijzen voor volwassenen in de top 20 musea, 2000-2007 (in euro's)

Museum	2000	2001	2003	2005	2007	Jaar- mutatie (in %)
Amsterdams Historisch Museum	5,45	6,13	6,00	6,00	7,00	3,7
Bijbels Openluchtmuseum	6,13	6,81	8,00	9,50	9,50	6,5
Boijmans van Beuningen	4,54	5,67	7,00	7,00	8,00	8,4
De Nieuwe Kerk ^a	3,40	6,81	8,00	10,00	10,00	16,6
Gemeentemuseum Den Haag	5,67	6,81	7,50	8,00	8,00	5,0
Groninger Museum	5,45	6,13	7,00	8,00	8,00	5,6
Het Rembrandthuis	5,67	6,81	7,00	7,50	8,00	5,0
Maritiem Museum Rotterdam	3,40	3,40	3,50	5,00	5,00	5,6
Mauritshuis	2,95	5,67	7,00	7,50	9,50	18,2
Museon	5,67	6,13	6,00	6,00	7,50	4,1
Naturalis	5,67	6,13	8,00	9,00	9,00	6,8
Nederlands Spoorwegmuseum	6,81	6,81	8,00	12,50	13,50	10,3
Paleis 't Loo	6,81	6,81	9,00	9,00	9,00	4,1
Rijksmuseum A'dam	6,81	7,94	9,00	9,00	10,00	5,6
Scheepvaartmuseum A'dam	6,58	6,58	7,00	7,50	10,00	6,2
Singer Museum ^a	3,40	5,67	7,50	10,00	11,00	18,2
Stedelijk Museum A'dam	3,86	4,54	7,00	9,00	9,00	12,9
Tropenmuseum	3,40	6,81	6,80	7,50	7,50	11,9
Van Gogh	7,03	7,03	9,00	10,00	10,00	5,2
Zuiderzeemuseum	8,39	9,08	9,50	10,00	11,50	4,6
Ongewogen gemiddelde Top 20	5,35	6,39	7,39	8,40	9,05	7,8

a Wisselt per tentoonstelling.

Bron: NMV (APE-bewerking)

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben wij de recente ontwikkeling van de toegangsprijzen en het aantal bezoeken van de Nederlandse musea in kaart gebracht. Daarbij is afzonderlijk aandacht geschonken aan de (voormalige) rijksmusea. De ontwikkeling van de toegangsprijzen is globaal benaderd via de gemiddelde opbrengst uit entreegelden (inclusief opbrengst museumkaart) per bezoek. In deze overallmaatstaf is het effect van kortingsregelingen en gratis toegang verwerkt. In paragraaf 5.2 gaan we bij de internationale vergelijking nader in op de hoogte van de toegangsprijzen en de betekenis van kortingsregelingen en gratis toegang.

Ondanks het globale karakter van de analyses kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- De toegangsprijzen van de musea zijn aanzienlijk sneller gestegen dan de consumentenprijsindex, ondanks een lichte stijging van het aandeel gratis bezoeken in het totale bezoek. De snelle stijging van de toegangsprijzen geldt primair voor de rijksmusea en de grotere niet-rijksmusea. Bij de rijksmusea zijn de toegangsprijzen in de periode 1997-2004 met gemiddeld 8,5% per jaar gestegen. De inflatie bedroeg in die periode circa 2,5% per jaar.
- De toegangsprijzen van de rijksmusea liggen op een hoger niveau dan die van de overige musea. Dat komt mede doordat de rijksmusea tot grotere musea behoren. De grote niet-rijksmusea hanteren een vergelijkbaar prijsniveau.
- Het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten is - ondanks de stijging van de toegangsprijzen - afgenomen. Deze daling heeft vooral een technisch karakter.
- Het aantal museumbezoeken is in de onderzochte periode per saldo licht gedaald, hoewel de koopkracht van de bevolking in de onderzochte periode is gestegen.
- Empirisch onderzoek moet uitwijzen wat de invloed is geweest van de stijging van de toegangsprijzen op het museumbezoek.

3 PRIJSONTWIKKELING IN DE PODIUMKUNSTEN

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de ontwikkeling van de toegangsprijzen in de podiumkunsten aan de orde. De toegangsprijzen worden steeds globaal benaderd door de gemiddelde publieksinkomsten (recettes) per bezoek. In deze maatstaf zijn onder meer de effecten van kortingsregelingen en gratis toegang verwerkt. Verder komt ook het effect van *verschuivingen* in de publieke belangstelling tussen accommodaties, gezelschappen, regio's en dergelijke in de gemiddelde toegangsprijs tot uiting.⁹ De berekende gemiddelde toegangsprijs is vooral geschikt om *trends* te analyseren. De gemiddelde publieksinkomsten per bezoek kunnen - in ieder geval qua *niveau* - soms duidelijk afstaan van de prijs die men voor een toegangskaartje betaalt. Dat geldt bijvoorbeeld wanneer gesubsidieerde gezelschappen uitkoopsommen ontvangen. Deze worden bij de gezelschappen tot de publieksinkomsten gerekend, hoewel de recettes van de podia bij tegenvallende publieke belangstelling soms aanzienlijk lager kunnen uitpakken. In dat geval worden de publieksinkomsten bij de gesubsidieerde gezelschappen en de bijbehorende gemiddelde toegangsprijs overschat.

De prijsontwikkeling wordt op twee manieren bestudeerd:

- Ten eerste bezien we de prijsontwikkeling vanuit het perspectief van de podia (theaters en concertzalen). Deze informatie is afkomstig uit het Theater Analyse Systeem (TAS) van de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD). Het TAS berust de laatste jaren op de informatie van bijna 150 podia, die samen goed zijn voor 70 à 80% van het totale bezoek aan de podiumkunsten.
- Ten tweede analyseren we de prijsontwikkeling vanuit het perspectief van de rijksgesubsidieerde orkesten en gezelschappen. Deze informatie is beschikbaar gesteld door het ministerie van OCW.

De indeling van het hoofdstuk is als volgt. Paragraaf 3.2 beschrijft de ontwikkeling van de toegangsprijzen en het aantal bezoeken vanuit het per-

⁹ Zo is onder meer de samenstelling van het aantal bezoeken naar accommodatie, gezelschap, regio en genre in de tijd niet constant. Door de gehanteerde werkwijze komen deze effecten geheel of gedeeltelijk in de hoogte van de berekende gemiddelde toegangsprijs tot uiting. Daarom kunnen de hierop gebaseerde indexcijfers niet worden geïnterpreteerd als prijsindexcijfers met een vaste productsamenstelling.

spectief van de podia. Daarna komt in paragraaf 3.3 het verloop van de toegangsprijzen en het aantal bezoeken vanuit het gezichtspunt van de gesubsidieerde orkesten en gezelschappen aan de orde. Paragraaf 3.4 vat de belangrijkste resultaten van het hoofdstuk samen.

3.2 VSCD-podia

3.2.1 Inleiding

In deze paragraaf geven we op basis van het TAS een schets van de ontwikkeling van de toegangsprijzen en het aantal bezoeken aan de VSCD-podia. In de loop van de tijd nemen steeds meer podia deel aan het TAS. De resultaten van de oudere jaren berusten op een aanzienlijk kleiner aantal podia dan de latere jaren. Dat betekent dat de informatie uit de jaren negentig met meer onzekerheden is omgeven dan die uit latere jaren. Doordat het aantal podia dat aan het TAS deelneemt in de tijd niet constant is – bijvoorbeeld door tijdelijke sluitingen in verband met verbouwingen - is het lastig om zicht te krijgen op de structurele patronen.¹⁰ Dergelijke samenstellingseffecten kunnen de berekende prijsontwikkeling enigszins vertekenen. Het TAS bevat geen uitsplitsing van de recettes naar genre. Daardoor hebben de berekende toegangsprijzen betrekking op een gemiddelde over alle genres. *Verschuivingen* in het aanbod en de publieke belangstelling tussen genres komen tot uiting in de hoogte van de berekende toegangsprijzen. Een verschuiving van bijvoorbeeld toneel naar de duurdere genres cabaret en populaire muziek leidt tot hogere gemiddelde toegangsprijzen. Bij de interpretatie van de resultaten dient met de hier besproken kanttekeningen rekening te worden gehouden.

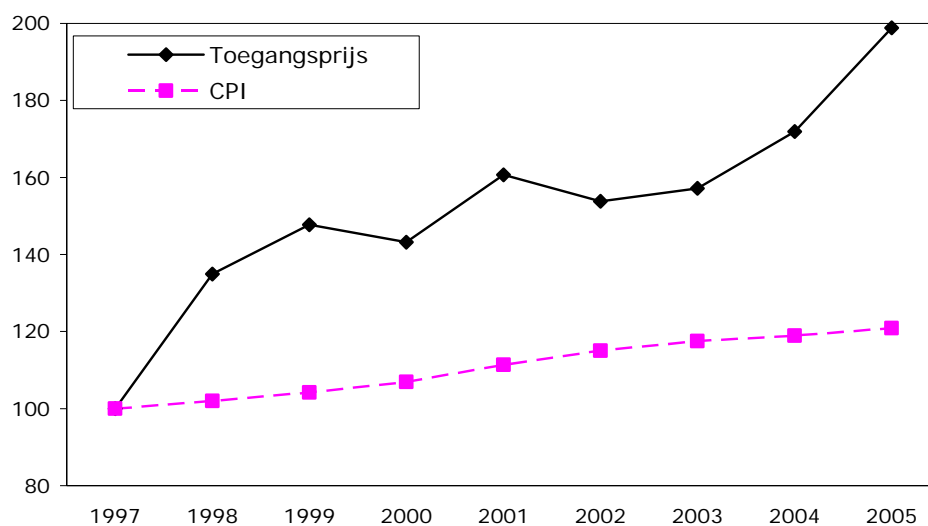
3.2.2 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2005

Figuur 3.1 geeft een schets van de ontwikkeling van de gemiddelde toegangsprijs van alle VSCD-podia en de consumentenprijsindex. De presentatie geschiedt in indexvorm (1997 = 100). De analyse bestrijkt de periode 1997-2005. In 1997 bedroeg de toegangsprijs van de VSCD-podia gemiddeld over alle genres € 5,95, terwijl deze in 2005 is opgelopen tot € 11,83.

¹⁰ Als we alleen de podia beschouwen die gedurende gehele periode aan het TAS hebben deelgenomen, houden we naar onze mening te weinig podia over voor een representatieve analyse. Dat geldt nog sterker voor regionale uitsplitsingen van de resultaten.

Dit komt neer op een stijging van de toegangsprijs in de periode 1997-2005 met 99% (9,0% per jaar). Dit is een aanzienlijk grotere stijging dan de consumentenprijsindex, die in deze periode met 21% (2,4% per jaar) toenam. Veranderingen in de samenstelling van het aantal bezoeken naar genre - bijvoorbeeld meer cabaret en populaire muziek - kunnen deels debet zijn aan deze ontwikkeling. Deze komen immers in de gemeten gemiddelde toegangsprijs van alle VSCD-podia tot uiting.

Figuur 3.1: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs VSCD-podia, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten per bezoek.

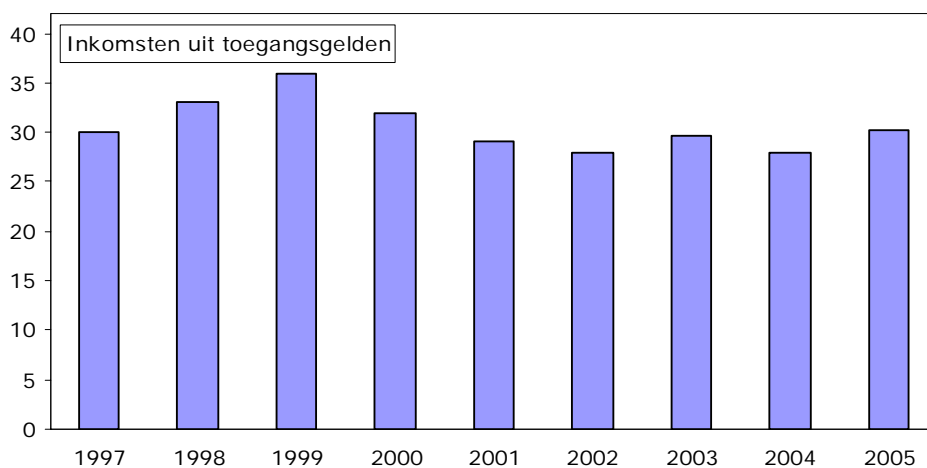
Bron: CBS en VSCD (APE-bewerking)

De gestegen toegangsprijzen van de podia hebben niet geleid tot een toename van het aandeel van de inkomsten uit toegangsprijzen in de totale inkomsten (zie figuur 3.2). De inkomsten uit toegangsprijzen maken in de onderzochte periode gemiddeld circa 30% uit van de totale inkomsten van de podia. Er is geen sprake van een duidelijke stijgende of dalende tendens in de tijd. De stijging van de toegangsprijzen loopt ruwweg in de pas met die van de overige inkomsten.

De waarde van de gemiddelde toegangsprijs wordt mede beïnvloed door de samenstelling van het aanbod en het aantal bezoeken naar genre. Omdat het TAS geen informatie bevat over de publieksinkomsten naar genre of voorstelling, schatten wij via econometrische analyses voor de periode

2003-2005 de gemiddelde toegangsprijs naar genre voor de VSCD-podia.¹¹
Tabel 3.1 toont de belangrijkste resultaten.

Figuur 3.2: Inkomsten uit toegangsgelden van de VSCD-podia , 1997-2005 (in % van de totale inkomsten)

Bron: VSCD (APE-bewerking)

Tabel 3.1: Gemiddelde toegangsprijzen per bezoek aan de VSCD-podia naar genre podiumkunst, 2003-2005 (in euro's)^a

	2003	2004	2005
Toneel	13,94	12,80	14,79
Klassieke muziek	6,60	5,76	6,86
Populaire muziek	22,94	23,05	26,21
Dans, musical, operette & opera	5,87	7,54	9,43
Cabaret & kleinkunst	24,11	15,33	19,33

a Geschat via regressie-analyse.

Bron: VSCD (APE-bewerking)

De toegangsprijzen zijn bij de geanalyseerde podia het hoogst voor populaire muziek en cabaret, en het laagst voor klassieke muziek (inclusief kamermuziek). Over de ontwikkeling in de tijd per genre is het op basis van deze cijfers lastig uitspraken te doen, te meer omdat de prijsontwikkeling

¹¹ Via regressie-analyse wordt de hoogte van de publieksinkomsten verklaard uit het aantal bezoeken per genre. Daarbij maken wij gebruik van de variatie in het aantal bezoeken naar genre tussen de podia.

binnen de VSCD-podia voor een niet onbelangrijk deel wordt bepaald door de keuze van het repertoire en de artiesten. Voor de ontwikkeling van de toegangsprijzen per genre wordt verwezen naar paragraaf 3.3.

3.2.3 Regionale ontwikkeling toegangsprijzen, 2001-2005

De tot dusverre geschetste trends beschrijven de landelijke prijsontwikkeling. Tussen landsdelen bestaan duidelijke verschillen in de hoogte van de toegangsprijzen, die voor een belangrijk deel het gevolg zijn van de uiteenlopende regionale samenstelling van het podiumkunstenaanbod en het aantal bezoeken naar genre. De analyse van de regionale prijsontwikkeling blijft beperkt tot de periode 2001-2005, omdat de regionale dekking van het TAS in eerdere jaren te beperkt is. Tabel 3.2 brengt de resultaten voor de vier landsdelen en twee categorieën gemeenten in beeld.

Tabel 3.2: Regionale ontwikkeling gemiddelde toegangsprijzen VSCD-podia, 2001-2005^a

Landsdeel/regio ^b	2001	2003	2005	Jaarmutatie (in %)
Noord	12,34	13,27	14,15	3,5
Oost	11,59	13,62	14,90	5,5
West	8,02	10,02	10,32	7,3
Zuid	11,64	13,53	15,34	6,2
Vier grote steden (G4)	6,73	7,55	8,22	5,8
Overige gemeenten	12,00	13,90	14,91	5,3

a Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten per bezoek.

b Noord: Groningen, Friesland en Drenthe.

Oost: Overijssel, Flevoland en Gelderland.

West: Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland.

Zuid: Noord-Brabant en Limburg.

G4: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht.

Bron: VSCD (APE-bewerking)

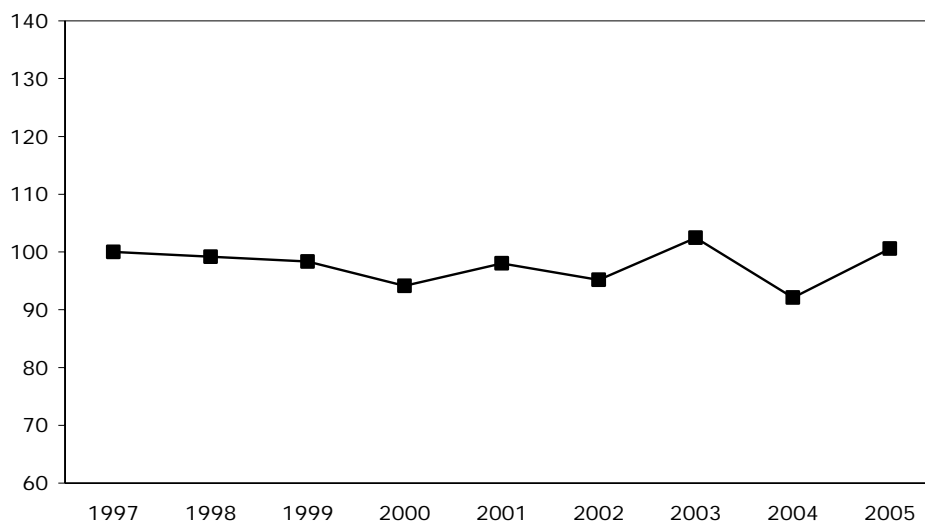
In de westelijke provincies is de stijging van de toegangsprijzen in de periode 2001-2005 het grootst (gemiddeld 7,3% per jaar) en in de noordelijke provincies het kleinst (gemiddeld 3,5%). Beide landsdelen zijn in het startjaar 2001 elkaars tegenpolen: de toegangsprijzen zijn het laagst in westen en het hoogst in noorden. Ondanks de sterke stijging van de toegangsprijzen in de vier westelijke provincies ligt het prijsniveau in deze provincies in 2005 nog steeds lager dan in de rest van Nederland. Dat hangt voor een belangrijk deel samen met het relatief lage prijsniveau in de vier grote steden (G4), mede door het gesubsidieerde aanbod en de aanwezigheid van kleinere zalen. Het relatief hogere prijsniveau buiten de G4 en de wes-

telijke provincies vloeit voor een belangrijk deel voort uit de *samenstelling* van het bezoek naar genre. Buiten het westen van het land bestaat het aantal bezoeken in 2005 voor 40% uit bezoek aan de *duurdere* genres populaire muziek en cabaret, terwijl de overeenkomstige cijfers in het westen van het land en de G4 respectievelijk slechts 24% en 15% bedragen.

3.2.4 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2005

De toegangsprijzen van de VSCD-podia zijn in de periode 1997-2005 gemiddeld fors gestegen. Daarom kijken we in figuur 3.3 of deze prijsstijging het aantal bezoeken sterk heeft beïnvloed. Dit lijkt alleszins mee te vallen.

Figuur 3.3: Ontwikkeling aantal bezoeken VSCD-podia, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100.

Bron: VSCD (APE-bewerking)

Per saldo is het aantal bezoeken tussen 1997 en 2005 vrijwel stabiel gebleven op een niveau van 12,4 mln. bezoeken, terwijl de laatste jaren 20 à 25% van de voorstellingen uitverkocht is. Dit duidt ceteris paribus niet op een grote prijsgevoeligheid van het bezoek, hoewel de prijsgevoeligheid van het bezoek aan podiumkunsten in de regel groter is dan die van het museumbezoek (zie hoofdstuk 6). Wellicht heeft de sterke stijging van het beschikbare inkomen in de onderzochte periode het effect van de prijsstijgingen tenietgedaan. Nader onderzoek moet uitwijzen of dit inderdaad het geval is geweest. Uiteraard mag worden verwacht dat het aantal bezoeken hoger zou zijn geweest bij beperktere prijsstijgingen.

3.3 Gesubsidieerde podiumkunsten

3.3.1 Inleiding

De analyse in de voorgaande paragraaf heeft betrekking op de ongesubsidieerde en gesubsidieerde podiumkunst samen en is geschied vanuit het perspectief van de podia.¹² In deze paragraaf analyseren we de ontwikkeling van de toegangsprijzen vanuit het perspectief van de rijksgesubsidieerde gezelschappen. Dat betekent dat de *uitkoopsommen* die de gezelschappen van de podia ontvangen tot de publieksinkomsten worden gerekend. De recettes van de podia kunnen echter soms lager uitvallen dan de hoogte van de uitkoopsommen. Dat leidt in dat geval tot een overschatting van de publieksinkomsten bij de gesubsidieerde gezelschappen. Mede daardoor is het niveau van de gemiddelde toegangsprijs lastig vergelijkbaar tussen de VSCD-podia en de gesubsidieerde gezelschappen.

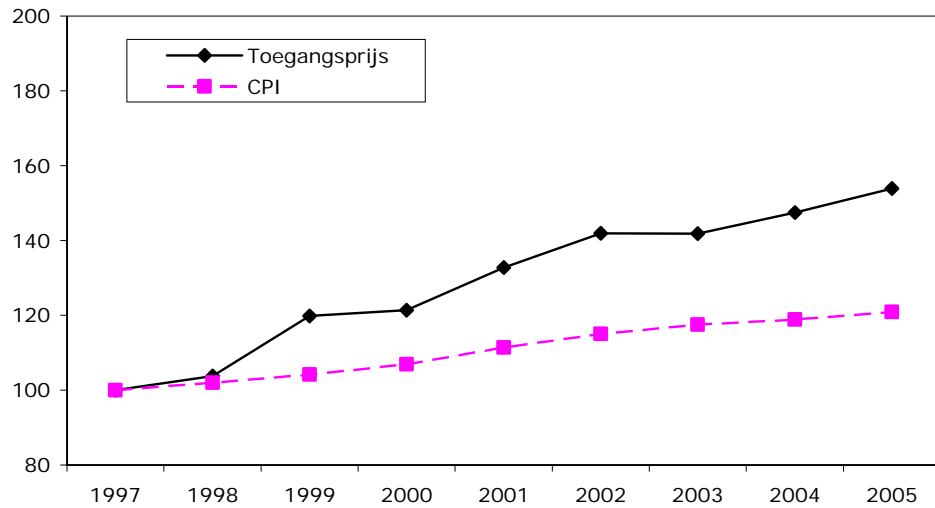
De analyse berust op informatie die wij van het ministerie van OCW hebben ontvangen over publieksinkomsten en bezoeken van gezelschappen, orkesten, productiehuisen, ensembles, festivals en werkplaatsen (samengevat als 'gezelschappen'). De informatie heeft betrekking op de periode 1997-2005 en kan naar genre worden uitgesplitst. Wij nemen alleen de gezelschappen in beschouwing waarvoor wij gedurende gehele periode beschikken over informatie (74 in totaal).

3.3.2 Ontwikkeling toegangsprijzen, 1997-2005

Figuur 3.4 schetst eerst het verloop van de toegangsprijzen voor alle gesubsidieerde gezelschappen samen. De presentatie geschiedt in indexvorm (1997 = 100). De toegangsprijzen van de gesubsidieerde podiumkunsten stijgen van € 11,73 in 1997 naar € 18,06 in 2005. Dit betekent dat de toegangsprijzen in de periode 1997-2005 in totaal met 54% (5,5% per jaar) zijn gestegen. Dat is aanzienlijk sneller dan de consumentenprijsindex (21% in de gehele periode en gemiddeld 2,4% per jaar). Toch is het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten maar beperkt toegenomen: van 19,5% in 1997 tot 20,7% in 2005. Figuur 3.5 illustreert dit.

¹² In 2005 betrof 11% van het bezoek aan de VSCD-podia bezoek aan de rijksgesubsidieerde podiumkunsten.

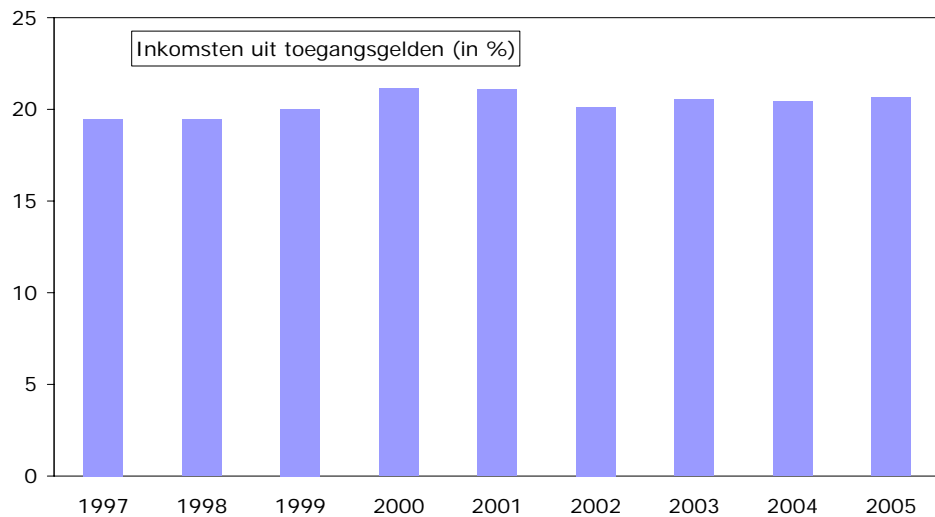
Figuur 3.4: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs gesubsidieerde podiumkunsten, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten (inclusief uitkoopsommen) per bezoek.

Bron: CBS en Ministerie van OCW (APE-bewerking)

Figuur 3.5: Inkomsten uit toegangsgelden van de gesubsidieerde podiumkunsten, 1997-2005 (in % van de totale inkomsten)

Bron: ministerie van OCW (APE-bewerking)

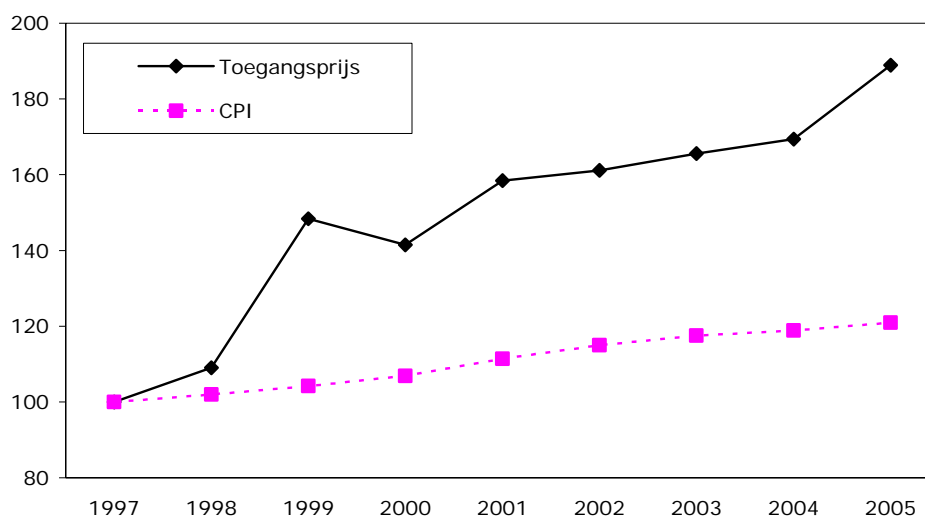
3.3.3 Verschillen in de prijsontwikkeling per genre

De geschetste prijsontwikkeling van de gesubsidieerde podiumkunsten kan deels het gevolg zijn *verschuivingen* in het bezoek naar genre. Daarom maken wij een uitsplitsing naar de volgende genres podiumkunsten: orkesten, theater en mime, dans, jeugdtheater en ensembles.¹³

Orkesten

Figuur 3.6 geeft het verloop van de toegangsprijzen bij de gesubsidieerde orkesten weer. De resultaten zijn gebaseerd op negen orkesten. Daaronder zijn in termen van bezoekersaantallen en publieksinkomsten twee grote: het Koninklijk Concertgebouworkest (respectievelijk circa een kwart en een derde van het totaal) en het Rotterdams Philharmonisch (circa een vijfde van het totaal).

Figuur 3.6: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs gesubsidieerde orkesten, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten (inclusief uitkoopsommen) per bezoek.

Bron: CBS en Ministerie van OCW (APE-bewerking)

De toegangsprijzen van de gesubsidieerde orkesten stijgen fors in de periode 1997-2005 (van € 11,35 in 1997 tot € 21,44 in 2005). Dit is bijna een verdubbeling in acht jaar tijd. In totaal nemen de toegangsprijzen in deze periode met 89% toe (gemiddeld 8,3% per jaar). Dit gaat ver uit boven de

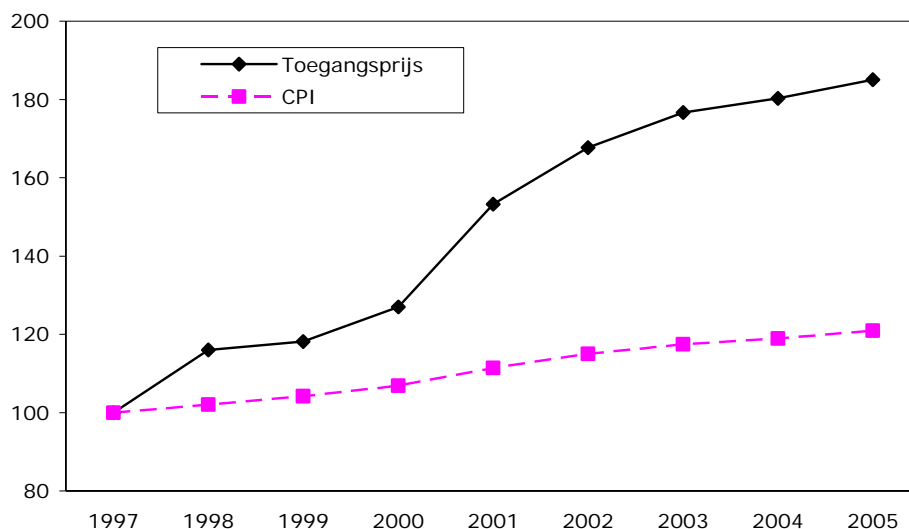
¹³ Voor de genres muziek, muziektheater en algemene podiumkunsten zijn niet genoeg volledige reeksen in de tijd beschikbaar.

stijging van de consumentenprijsindex. Desondanks is het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten bij alle orkesten samen tussen 1997 en 2005 maar licht gestegen: van 18,4% in 1997 naar 19,2% in 2005.

Theater en mime

Figuur 3.7 brengt het verloop van de toegangsprijzen bij het gesubsidieerde theater en de mime in beeld. De resultaten berusten op 24 gezelschappen. De resultaten voor theater en mime worden in mindere mate gedomineerd door een of twee gezelschappen dan bij de orkesten. Het Nationale Toneel is het grootste gezelschap in termen van publieksinkomsten en bezoeken.

Figuur 3.7: *Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs gesubsidieerde theater en mime, 1997-2005^a*

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten (inclusief uitkoopsommen) per bezoek.

Bron: CBS en Ministerie van OCW (APE-bewerking)

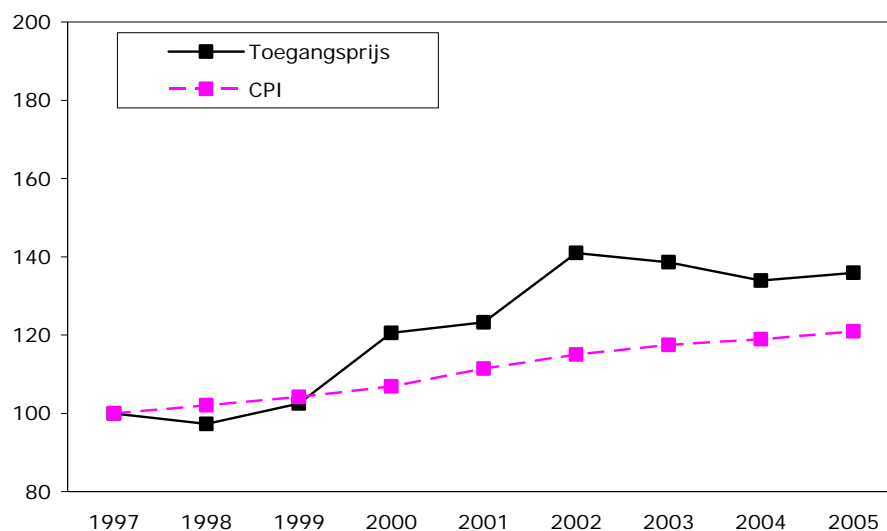
De toegangsprijzen van het gesubsidieerde theater en de mime stijgen iets minder snel dan die van de gesubsidieerde orkesten. In de periode 1997-2005 lopen de toegangsprijzen op van € 6,36 in 1997 tot € 11,77 in 2005. In totaal nemen de toegangsprijzen in deze periode met 85% toe (gemiddeld 8,0% per jaar). Dit is aanzienlijk meer dan de stijging van de consumentenprijsindex (in totaal 21%). De gestegen toegangsprijzen hebben geleid tot een forse toename van het aandeel van de inkomsten uit toe-

gangsgelden in de totale inkomsten: van 13,2% in 1997 tot 20,1% in 2005. Daardoor naderen de inkomsten uit toegangsgelden van theater en mime in 2005 het gemiddelde van de gesubsidieerde podiumkunsten.

Dans

Figuur 3.8 toont de ontwikkeling van de toegangsprijzen bij de gesubsidieerde dansgezelschappen. De resultaten zijn gebaseerd op negen dansgezelschappen (inclusief ballet). Twee gezelschappen, het Nationaal Ballet en het Nederlands Danstheater, nemen ongeveer de helft van het aantal bezoeken en tweederde van de publieksinkomsten voor hun rekening.

Figuur 3.8: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs gesubsidieerde dansgezelschappen, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten (inclusief uitkoopsommen) per bezoek.

Bron: CBS en Ministerie van OCW (APE-bewerking)

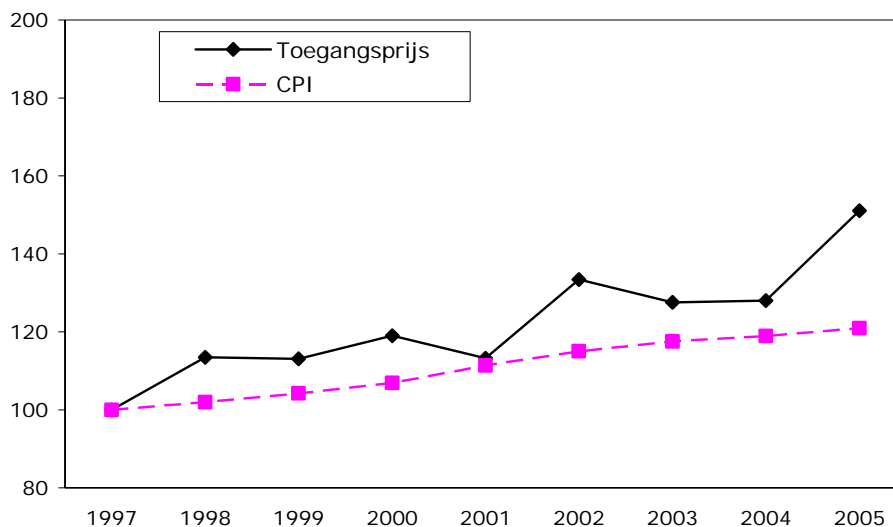
Gedurende de periode 1997-2005 nemen de toegangsprijzen van de gesubsidieerde dansgezelschappen toe van € 10,63 in 1997 tot € 14,44 in 2005. Dit betekent een stijging van 41% over de gehele analyseperiode (3,9% per jaar). Deze stijging is weliswaar geringer dan bij de gesubsidieerde orkesten, en theater en mimegezelschappen, maar gaat nog steeds ruim uit boven de inflatie. Als percentage van de totale inkomsten zijn de inkomsten uit toegangsgelden bij de gesubsidieerde dansgezelschappen

per saldo echter betrekkelijk weinig gestegen: van 17,1% in 1997 tot 17,7% in 2005.

Jeugdtheater

Figuur 3.9 illustreert de ontwikkeling van de toegangsprijzen bij het gesubsidieerde jeugdtheater. De analyse berust op de gegevens van tien jeugdtheatergezelschappen. Ongeveer 60% van de voorstellingen van jeugdtheatergezelschappen vindt op scholen plaats. Daardoor liggen de toegangsprijzen op een relatief laag niveau. De gezelschappen ontlopen elkaar weinig qua toegangsprijzen en aantallen bezoeken.

Figuur 3.9: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs gesubsidieerde jeugdtheater, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten (inclusief uitkoopsommen) per bezoek.

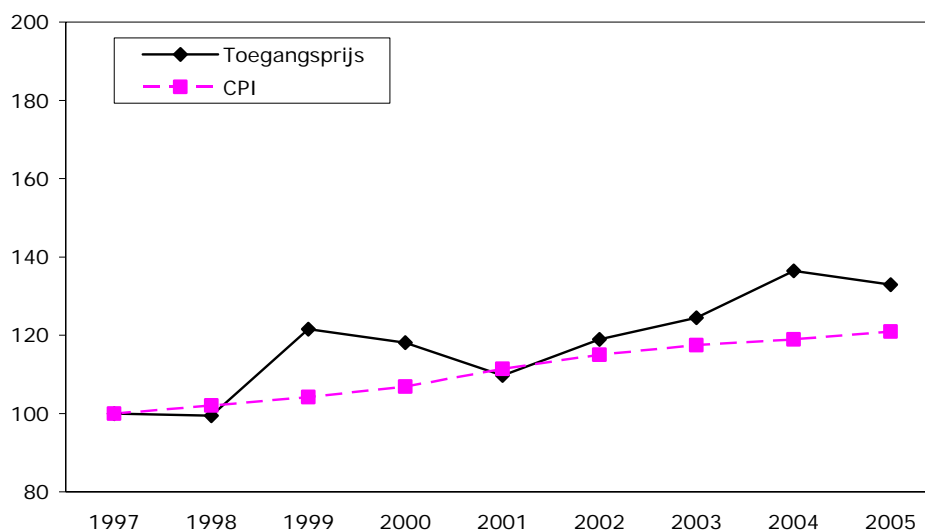
Bron: CBS en Ministerie van OCW (APE-bewerking)

In de periode 1997-2005 lopen de toegangsprijzen van het gesubsidieerde jeugdtheater op van € 5,25 in 1997 tot € 7,93 in 2005. Dit is een toename van 51% in acht jaar tijd (gemiddeld 5,3% per jaar). De inkomsten uit toegangsgelden maken in 2005 14,7% van de totale inkomsten uit. Dit percentage schommelt sterk in de tijd zonder een duidelijke dalende of stijgende trend.

Ensembles

Figuur 3.10 schetst het verloop van de toegangsprijzen bij de gesubsidieerde ensembles. De resultaten zijn gebaseerd op de gegevens van negentien ensembles. De ensembles zijn vergelijkbaar qua aantallen bezoeken en publieksinkomsten.

Figuur 3.10: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijs gesubsidieerde ensembles, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten (inclusief uitkoopsommen) per bezoek.

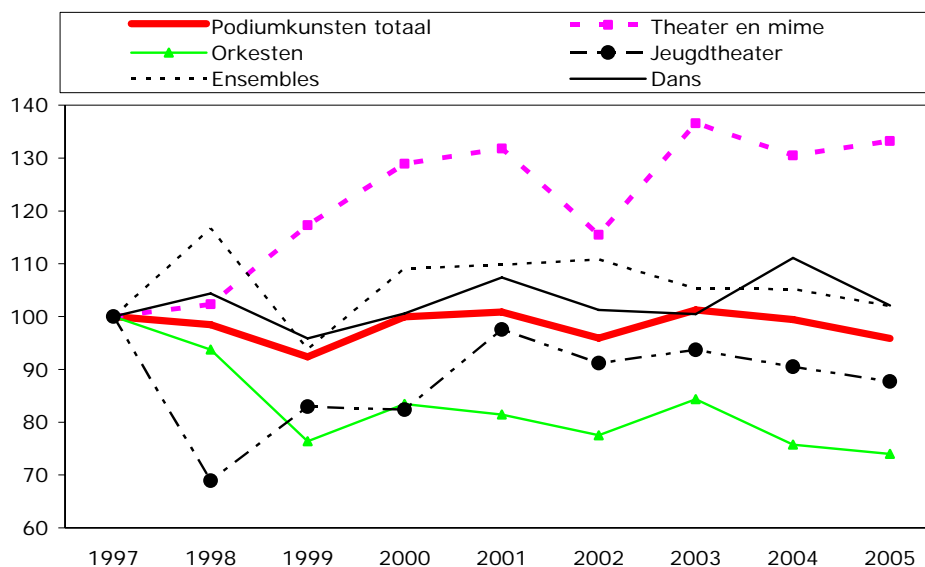
Bron: CBS en Ministerie van OCW (APE-bewerking)

De toegangsprijzen bij de gesubsidieerde ensembles vertonen in de periode 1997-2005 een toename van € 15,44 in 1997 tot € 20,53 in 2005. Deze stijging van de toegangsprijzen met 33% (3,6% per jaar) is vergelijkbaar met de dansgezelschappen. Dat betekent echter dat ook bij de gesubsidieerde ensembles de toegangsprijzen anderhalf keer zo snel zijn gestegen als de consumentenprijsindex. De inkomsten uit toegangsgelden vertonen uitgedrukt als percentage van de totale inkomsten in de tijd per saldo een licht dalende tendens: van 45,6% in 1997 tot 43,0% in 2005. Dat neemt niet weg dat dit percentage in 2005 ver boven het overeenkomstige aandeel van de overige gesubsidieerde podiumkunsten ligt.

3.3.4 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2005

In het voorgaande hebben wij gezien dat in alle genres binnen de gesubsidieerde podiumkunsten de toegangsprijzen in de periode 1997-2005 sterk zijn gestegen. De prijsstijging gaat in alle gevallen ver uit boven de stijging van de consumentenprijsindex. Vooral de toegangsprijzen van de orkesten, en de theater- en mimegezelschappen zijn fors toegenomen. Dit roept ten eerste de vraag op of en in hoeverre het aantal bezoeken van de gesubsidieerde podiumkunsten door deze prijsontwikkeling is beïnvloed. Ten tweede is het de vraag wat de consequenties zijn van de uiteenlopende ontwikkeling van de toegangsprijzen per genre voor het aantal bezoeken per genre. Daarom toont figuur 3.11 de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan de gesubsidieerde podiumkunsten, met een uitsplitsing naar genre.

Figuur 3.11: Ontwikkeling aantal bezoeken gesubsidieerde podiumkunsten, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100.

Bron: Ministerie van OCW (APE-bewerking)

De resultaten in figuur 3.11 bieden geen duidelijk uitsluitsel over de effecten van de stijging van de toegangsprijzen op het aantal bezoeken. De toegangsprijzen van de orkesten, en de theater- en mimegezelschappen zijn in de periode 1997-2005 het meest gestegen. Tegelijkertijd is het be-

zoek aan de theater- en mimegezelschappen in dezelfde periode juist het meest gegroeid (in totaal 33% en gemiddeld 3,7% per jaar) en het bezoek aan de orkesten het meest gedaald (in totaal 26% en gemiddeld 3,7% per jaar). Bij de dans, het jeugdtheater en de ensembles stijgen de toegangsprijzen ongeveer even snel, maar loopt de ontwikkeling van het aantal bezoeken in de tijd uiteen.

Het bezoek aan het totale gesubsidieerde podiumkunstenaanbod is in de analyseperiode met 4% gedaald (0,5% per jaar), ondanks de sterke stijging van het beschikbare inkomen (gemiddeld 3,3% per jaar). Empirisch onderzoek moet uitwijzen in hoeverre de stijging van de toegangsprijzen aan de dalende ontwikkeling van het aantal bezoeken van het totale gesubsidieerde podiumkunstenaanbod heeft bijgedragen. Dat laat onverlet dat het aantal bezoeken hoger zou zijn geweest als de prijsstijgingen geringer zouden zijn geweest (bijvoorbeeld overeenkomstig de CPI).

3.4 Conclusies

In het hoofdstuk hebben wij de recente ontwikkeling van de toegangsprijzen en het aantal bezoeken aan de podiumkunsten onderzocht. Deze analyse heeft zowel plaatsgevonden voor de VSCD-podia als voor de gesubsidieerde orkesten en gezelschappen. De toegangsprijzen zijn globaal benaderd door de gemiddelde publieksinkomsten per bezoek. In deze prijsmaatstaf zijn onder meer de effecten van kortingsregelingen en gratis toegang verdisconteerd, maar ook eventuele verschuivingen in de publieke belangstelling. Deze informatie is vooral geschikt voor een analyse van prijsveranderingen in de tijd. Aan de hoogte van de toegangsprijzen wordt in paragrafen 4.2 en 5.3 meer aandacht geschonken.

Op basis van de globale analyses in het hoofdstuk kunnen de volgende conclusies voor de periode 1997-2005 worden getrokken:

- De toegangsprijzen van de VSCD-podia zijn gemiddeld met 9,0% per jaar gestegen, mede door verschuivingen in de samenstelling van het bezoek naar de duurere genres. De prijsstijging gaat ver uit boven die van de consumentenprijsindex, die gemiddeld met 2,4% per jaar toenam. De gestegen toegangsprijzen hebben bij de VSCD-podia geen toename van het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten tot gevolg gehad.
- Ondanks de sterke stijging van de toegangsprijzen is het aantal bezoeken aan de VSCD-podia tussen 1997-2005 per saldo vrijwel stabiel gebleven.

- De toegangsprijzen van de gesubsidieerde podiumkunsten zijn met een gemiddelde stijging van 5,5% per jaar eveneens veel sneller toegenomen dan de consumentenprijsindex. Desondanks is het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten slechts licht gestegen.
- Tussen de verschillende genres van de gesubsidieerde podiumkunsten bestaan grote verschillen in het stijgingstempo van de toegangsprijzen. De prijsstijgingen lopen uiteen van 8,0 à 8,3% per jaar bij theater, mime en orkesten tot 3,6 à 3,9% bij ensembles en dans.
- De naar genre sterk uiteenlopende stijging van de toegangsprijzen bij de gesubsidieerde podiumkunsten vertoont geen duidelijke relatie met de ontwikkeling van het aantal bezoeken.

4 VERGELIJKING PRIJSONTWIKKELING CULTURELE SECTOREN

4.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij gekeken naar het verloop van de toegangsprijzen bij de musea en de podiumkunsten. In dit hoofdstuk wordt een vergelijking gemaakt van de prijzen in verschillende sectoren. Deze vergelijking dient om de resultaten in de voorgaande hoofdstukken te kunnen duiden. Ten eerste confronteren wij in deze vergelijking de trends in de toegangsprijzen bij de podiumkunsten en de musea met de ontwikkeling van de toegangsprijzen van bioscopen. Ten tweede wordt aandacht geschonken aan de ontwikkeling van het aantal bezoeken in verschillende sectoren. Ten derde kijken we naast de toegangsprijzen ook naar de *bijkomende* kosten van een bezoek aan een museum, een podium of een bioscoop, zoals de reiskosten en de kosten van eten en drinken.

Het hoofdstuk heeft de volgende indeling. Paragraaf 4.2 vergelijkt de prijzen en de prijsontwikkeling van musea, podia en bioscopen. Paragraaf 4.3 analyseert de trends in het aantal bezoeken aan musea, podia en bioscopen. Daarna schenkt paragraaf 4.4 aandacht aan de bijkomende kosten van een bezoek aan musea, podia en bioscopen. Paragraaf 4.5 sluit af met de belangrijkste conclusies van het hoofdstuk.

4.2 Prijzen en prijsontwikkeling, 1997-2005

Tot dusverre hebben wij de prijsontwikkeling in de culturele sectoren grafisch in beeld gebracht. Dat houdt vooral verband met het feit dat de analyse zich richt op de *trends* in de toegangsprijzen. Dat neemt niet weg dat ook de niveaus van de berekende gemiddelde toegangsprijzen interessant zijn, vooral bij een vergelijking tussen sectoren. Dat vraagt alleen om de nodige voorzichtigheid bij de interpretatie van de resultaten. Met deze kanttekening in het achterhoofd toont tabel 4.1 informatie over de hoogte en de ontwikkeling van de gemiddelde toegangsprijzen in de culturele sectoren gedurende de jaren 1997-2005. De analyse heeft betrekking op de sectoren die in de voorgaande twee hoofdstukken zijn behandeld, uitgebreid met de bioscopen.

De toegangsprijzen zijn het hoogst bij de gesubsidieerde podiumkunsten. Daarbij dient echter de kanttekening te worden geplaatst dat de uitkoopsommen die deze gezelschappen of orkesten van de podia ontvangen tot de publieksinkomsten worden gerekend. Dat kan leiden een overschatting van de publieksinkomsten en de gemiddelde toegangsprijs van de gesubsidieerde gezelschappen en orkesten. De hoge toegangsprijzen bij de gesubsidieerde podiumkunsten zijn vooral het gevolg van het relatief hoge prijsniveau van de orkesten en de ensembles. De toegangsprijzen zijn het laagst bij de musea en de bioscopen. Dat houdt bij de musea vooral verband met het relatief lage prijsniveau van de kleinere niet-rijksmusea. De rijksmusea en de grotere niet-rijksmusea kennen een vergelijkbaar prijsniveau. De toegangsprijs van de VSCD-podia houdt het midden tussen beide uitersten. Met uitzondering van de bioscopen - met een prijsstijging van 2,1% per jaar - zijn de toegangsprijzen in alle sectoren sneller gestegen dan de consumentenprijsindex (CPI), die in de periode 1997-2005 met gemiddeld 2,4% per jaar is gestegen.

Tabel 4.1: Gemiddelde toegangsprijzen in de culturele sectoren, 1997-2005^a

	1997	1999	2001	2003	2005	Jaarmutatie (in %)
Bioscopen	5,58	5,63	6,24	6,56	6,60	2,1
VSCD-podia	5,95	8,79	9,56	9,35	11,83	9,0
Gesubsidieerde podiumkunst (totaal)	11,73	14,06	15,58	16,65	18,06	5,5
- Orkesten	11,35	16,85	17,99	18,80	21,44	8,3
- Theater & mime	6,36	7,52	9,75	11,25	11,78	8,0
- Dans	10,63	10,90	13,10	14,73	14,44	3,9
- Jeugdtheater	5,25	5,93	5,94	6,69	7,93	5,3
- Ensembles	15,44	18,77	16,94	19,22	20,53	3,6
Rijksmusea	3,38	4,18	5,06	5,66	5,99 ^b	8,5
Alle musea	2,54	2,64	2,95	3,29	-	4,4

a Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten c.q. opbrengst uit entreegelden per bezoek.

b Toegangsprijs 2004.

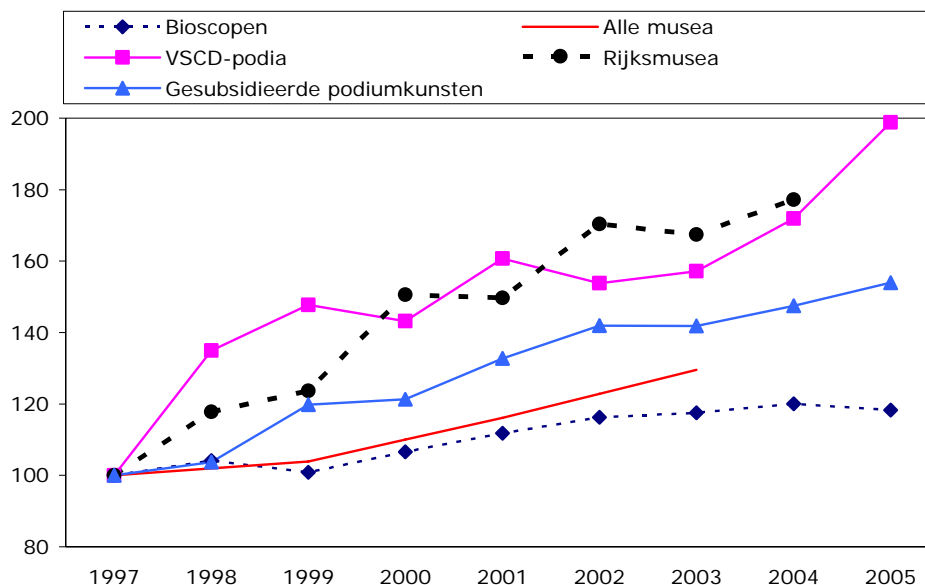
Bron: CBS, ministerie van OCW, NFC en VSCD (APE-bewerking)

De prijsstijging is in de beschouwde periode het grootste bij de VSCD-podia (9,0% per jaar), gevolgd door de rijksmusea (8,5% per jaar) en de gesubsidieerde orkesten (8,3% per jaar). Figuur 4.1 brengt deze ontwikkelingen voor een aantal sectoren grafisch in beeld. Omdat de ontwikke-

ling van de CPI bijna samen valt met de ontwikkeling van de toegangsprijzen van bioscopen, blijft de presentatie van de ontwikkeling van de CPI in de figuur achterwege. De verschillende onderdelen van de gesubsidieerde podiumkunsten zijn met het oog op de 'leesbaarheid' van de figuur samengenomen.

Figuur 4.1 illustreert de sterk uiteenlopende prijsontwikkeling in de culturele sectoren. De toegangsprijzen van de VSCD-podia, de rijksmusea en de gesubsidieerde podiumkunsten zijn zonneklaar het snelst gestegen, terwijl de prijsontwikkeling van de bioscopen ver is achtergebleven bij de andere culturele sectoren. De grotere niet-rijksmusea kennen grosso modo dezelfde prijsstijging als de rijksmusea. De achtergrond van de divergerende prijsontwikkelingen is zonder nader onderzoek moeilijk te duiden. De prijsontwikkeling verloopt alleen in de periode 2002-2004 betrekkelijk gematigd; dit is een periode van laagconjunctuur.

Figuur 4.1: Ontwikkeling gemiddelde toegangsprijzen in de culturele sectoren, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100. Gemiddelde toegangsprijs is de totale publieksinkomsten c.q. opbrengst uit entreegelden per bezoek.

Bron: CBS, ministerie van OCW, NFC en VSCD (APE-bewerking)

De sterke en divergerende ontwikkeling van de toegangsprijzen in de verschillende culturele sectoren heeft mogelijk consequenties voor de samenstelling van de inkomsten van deze sectoren. Daarom schenkt tabel 4.2

aandacht aan het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten gedurende de periode 1997-2005. Bij de VSCD-podia en de gesubsidieerde podiumkunst is het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden redelijk constant in de tijd, ondanks de sterke stijging van de toegangsprijzen. Binnen de gesubsidieerde podiumkunsten bestaan verschillen naar genre. Bij theater en mime neemt het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden sterk toe, terwijl bij het jeugdtheater en de ensembles het aandeel juist afneemt. Het aandeel van de inkomsten is voor ensembles aanzienlijk hoger dan voor andere gesubsidieerde podiumkunsten. Bij zowel de rijksmusea als alle musea neemt het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden af. Gezien de sterke stijging van de toegangsprijzen bij de rijksmusea is dat opmerkelijk. De daling van het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden bij de rijksmusea is echter voor een belangrijk deel het gevolg van de in paragraaf 2.2.1 genoemde verhoging van de rijkssubsidie. Deze verhoging is bedoeld als compensatie voor de invoering van commerciële huurprijzen voor de huisvesting van de rijksmusea per 1 januari 1999. Het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden ligt bij de rijksmusea hoger dan bij alle musea samen, maar is ruwweg vergelijkbaar met de grotere niet-rijksmusea. Het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden is bij de musea lager dan bij de gesubsidieerde podiumkunsten en de VSCD-podia. Dat houdt verband met het feit dat de musea naast de publieksfunctie ook nog andere functies vervullen, waarvoor zij subsidie ontvangen zoals de collectiefunctie.

Tabel 4.2: Inkomsten uit toegangsgelden in de culturele sectoren, 1997-2005 (in % van de totale inkomsten)

	1997	1999	2001	2003	2005
VSCD-podia	30,0	36,0	29,0	29,6	30,3
Gesubsidieerde podiumkunst	19,5	20,0	21,1	20,5	20,7
- Orkesten	18,4	19,3	20,0	19,2	19,2
- Theater & mime	13,2	16,6	19,2	20,2	20,1
- Dans	17,1	16,0	18,5	18,4	17,7
- Jeugdtheater	16,8	14,1	13,2	13,2	14,7
- Ensembles	45,6	48,0	43,3	44,1	43,0
Rijksmusea	18,7	15,4	16,0	14,9	12,1 ^a
Alle musea	18,1	15,2	14,9	13,5	-

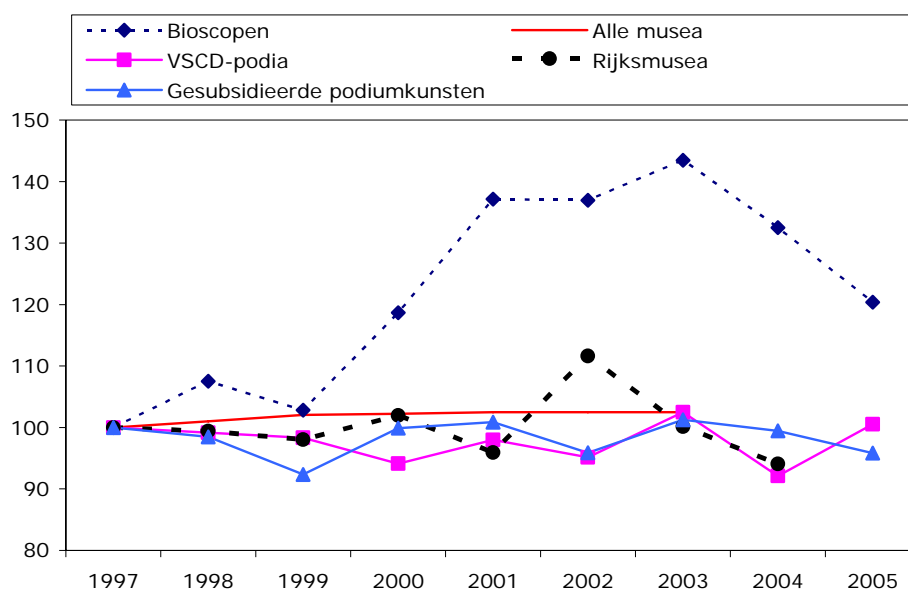
a Aandeel 2004.

Bron: CBS, ministerie van OCW, NFC en VSCD (APE-bewerking)

4.3 Ontwikkeling aantal bezoeken, 1997-2005

In de voorgaande hoofdstukken is de ontwikkeling van het aantal bezoeken voor iedere sector apart bekeken. In deze paragraaf worden deze ontwikkelingen met elkaar vergeleken en wordt gekeken of er grote verschillen bestaan tussen de onderscheiden sectoren. Figuur 4.2 schetst de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan bioscopen, VSCD-podia, gesubsidieerde podiumkunsten, rijksmusea en alle musea samen.

Figuur 4.2: Ontwikkeling aantal bezoeken in de culturele sectoren, 1997-2005^a

a Indexcijfers met 1997 = 100.

Bron: CBS, ministerie van OCW, NFC en VSCD (APE-bewerking)

Het aantal bioscoopbezoeken is in de periode 1997-2005 per saldo sterk gegroeid, ondanks een forse daling na 2003; de gemiddelde jaarlijkse stijging van het bezoek (2,3%) is aanzienlijk hoger dan in de overige cultuursectoren. Deze vertonen een minder geprononceerd verloop, met in het geval van de rijksmusea en gesubsidieerde podiumkunsten per saldo een lichte daling en bij de VSCD-podia en alle musea per saldo een bescheiden stijging. De uiteenlopende ontwikkeling van het aantal bezoeken vertoont geen duidelijke samenhang met de in de vorige paragraaf geschetste ontwikkeling van de toegangsprijzen. Bioscopen kennen per saldo weliswaar de grootste stijging van het aantal bezoeken en laagste prijsstijging, maar

tegelijkertijd is bij de VSCD-podia de sterkste prijsstijging opgetreden, zonder dat dit aantoonbare negatieve repercussies heeft gehad voor het aantal bezoeken. De relatie tussen de ontwikkeling van de toegangsprijzen en de ontwikkeling van het aantal bezoeken is blijkbaar zwak. Bij de bioscopen wordt het hoge aantal bezoeken in de periode 2001-2003 bijvoorbeeld sterk bepaald door de aanwezigheid van een aantal 'blockbusters', zoals de Lord of the Rings trilogie, de eerste twee Harry Potter films en Bridget Jones' Diary. Bij musea wordt het beeld sterk beïnvloed door de aan- of afwezigheid van succesvolle tentoonstellingen en buitenlandse toeristen. De invloed van de prijsstijgingen wordt bovendien sterk gedempt door de stijging van het beschikbare inkomen, dat in de periode 1997-2005 gemiddeld met 3,3 % per jaar is toegenomen. Dat neemt niet weg dat het aantal bezoeken aan de culturele sectoren naar verwachting hoger zou liggen als de toegangsprijzen minder zouden gestegen.

4.4 Bijkomende kosten van een bezoek

De kosten van een bezoek aan culturele activiteiten bestaan maar voor een deel uit betaalde toegangsprijzen, terwijl dit deel bovendien in de tijd licht lijkt te dalen. Tabel 4.3 illustreert dit voor 'dagtochten'.¹⁴ De bijkomende kosten kunnen voor een deel de verschillen in prijsgevoeligheid tussen culturele sectoren verklaren. Bij de musea maken de betaalde toegangsgelden in 2001/'02 voor bezoekers slechts 26% uit van de kosten van een museumbezoek tegen 50% of meer bij de bioscopen en de podiumkunsten. De overige kosten van een bezoek bestaan uit reis- en consumptiekosten. Museumbezoekers komen vaak van verder dan bezoekers van podia en bioscopen en maken daarom onder meer hogere reiskosten. Daardoor is het aandeel van de betaalde toegangsgelden in de totale kosten van een 'dagtocht' bij musea aanzienlijk kleiner bij de podia en bioscopen.

¹⁴ Onder een dagtocht verstaat het CBS: een recreatieve activiteit waarvoor men ten minste twee uur van huis is (zonder dat daarbij een overnachting elders plaatsvindt, exclusief bezoeken aan familie of kennissen en exclusief dagtochten vanaf een vakantieadres. De kosten van dagtocht worden onderscheiden in entree- en deelnamekosten, consumptiekosten (eten en drinken) en reiskosten. Buiten beschouwing blijven uitgaven aan souvenirs, foto/film materiaal en aanschaf duurzame goederen.

Tabel 4.3: *Totale kosten van een bezoek aan bioscopen, podiumkunsten en musea, 1995/'96 en 2001/'02*

	1995/'96		2001/'02	
	Totale kosten	Aandeel toegangsprijs (in %)	Totale kosten	Aandeel toegangsprijs (in %)
Bioscopen	10,22	55	13,91	50
Podiumkunsten	16,87	58	24,94	56
Musea	10,05	27	14,54	26

Bron: CBS (APE-bewerking)

Gezien het geringe deel dat de toegangsprijzen bij musea uitmaken van de totale kosten van een bezoek (inclusief reis- en consumptiekosten), is het niet verbazingwekkend dat het museumbezoek in de praktijk aanzienlijk minder gevoelig is voor veranderingen in de hoogte van de toegangsprijzen dan het bezoek aan de andere culturele sectoren. De in hoofdstuk 6 gepresenteerde literatuurstudie ondersteunt dit.

4.5 Conclusies

In het hoofdstuk hebben wij de trends in de gemiddelde toegangsprijzen en het aantal bezoeken van musea, podiumkunsten en bioscopen vergeleken. Daarnaast is onderzocht welke kosten naast de toegangsgelden zijn gemoeid met een bezoek aan een bioscoop, podium of museum.

De belangrijkste bevindingen van het hoofdstuk zijn:

- De gemiddelde toegangsprijzen zijn het hoogst bij de gesubsidieerde podiumkunsten en het laagst bij de musea en de bioscopen.
- De toegangsprijzen zijn in alle sectoren aanzienlijk sneller gestegen dan het prijspeil van de gezinsconsumptie.
- De prijsstijging is het grootst bij de VSCD-podia (9,0% per jaar), gevolgd door de rijksmusea (8,5% per jaar) en de gesubsidieerde podiumkunst (5,5% per jaar). De grotere niet-rijksmusea kennen ruwweg dezelfde prijsstijging als de rijksmusea. De bioscopen en de overige musea blijven daarbij achter.
- Ondanks de sterke stijging van de toegangsprijzen blijft het aandeel van de inkomsten uit toegangsgelden in de totale inkomsten van de VSCD-podia en de gesubsidieerde podiumkunst in de tijd vrijwel constant. Bij de musea neemt dit aandeel af. Deze daling heeft vooral een technisch karakter.

- Het aantal bioscoopbezoeken is in de periode 1997-2005 per saldo het snelst gestegen (2,3% per jaar). Bij de VSCD-podia en alle musea samen vindt in deze periode een bescheiden stijging plaats, en bij de rijksmusea en de gesubsidieerde podiumkunst een lichte daling.
- De ontwikkeling van het aantal bezoeken in de verschillen sectoren vertoont geen duidelijke samenhang met de ontwikkeling van de toegangsprijzen.
- De totale kosten van een bezoek aan culturele activiteiten bestaan voor een deel uit toegangsgelden en voor een ander deel uit reis- en consumptiekosten. Bij musea maken de betaalde toegangsgelden in 2001/'02 slechts 26% uit van de kosten van een museumbezoek. Bij de podiumkunsten en bioscopen bedraagt dit aandeel respectievelijk 56 en 50%.

5 INTERNATIONALE QUICK SCAN TOEGANGSPRIJZEN

5.1 Inleiding

In de drie voorgaande hoofdstukken is de ontwikkeling van de toegangsprijzen in de Nederlandse culturele sectoren aan de orde gekomen. Aan prijsdifferentiatie en de hoogte van de toegangsprijzen is betrekkelijk weinig aandacht geschonken. Dat houdt zowel verband met de beschikbare informatie als met de focus van de analyse op de ontwikkeling de toegangsprijzen in de tijd. In het voorliggende hoofdstuk proberen wij via een internationale *quick scan* meer zicht te krijgen op de hoogte van de toegangsprijzen en de mate van prijsdifferentiatie bij de musea en de podiumkunsten. De analyse heeft een *globaal* karakter, omdat deze uitsluitend berust op een beperkte scan van internetsites van musea en podia. Van een afstand is het moeilijk vast te stellen of de informatie op internet volledig en uitputtend is. Dit is inherent aan de gekozen aanpak, die is ingegeven door de korte doorlooptijd van het vooronderzoek. Bovendien zijn internationale vergelijkingen altijd met onzekerheden behept.

De verdere indeling van het hoofdstuk is als volgt. Paragraaf 5.2 bevat een internationale vergelijking van de hoogte van de toegangsprijzen en de kortingsregelingen bij musea. Paragraaf 5.3 geeft een vergelijkbare analyse, maar dan voor de podiumkunsten. Het hoofdstuk wordt in paragraaf 5.4 afgesloten met de belangrijkste conclusies.

5.2 Musea

5.2.1 Inleiding

Van musea van tien Europese landen (Oostenrijk, België, Duitsland, Frankrijk, Spanje, Italië, Zweden, Denemarken, Zwitserland en Tsjechië) hebben wij de toegangsprijzen van musea geïnventariseerd. Via internet hebben we per land de sites van minimaal 15 en maximaal 29 musea bekeken, en de toegangsprijzen, inclusief kortingsregelingen en eventuele gratis dagen, geïnventariseerd. Groot-Brittannië is met opzet niet meegenomen in analyse, omdat daar de nationale musea gratis toegankelijk zijn. Onze werkwijze is mogelijk selectief omdat de kleinere musea, die over

het algemeen lagere toegangsprijzen vragen, geen site op internet hebben. Om dit probleem zoveel mogelijk te ondervangen, hebben wij ook musea in de analyse betrokken waarvan de site niet in het Engels was, maar in de landstaal. Per land hebben wij een evenwichtige steekproef samengesteld qua regionale spreiding en type museum. Daarmee wordt voorkomen dat de verzamelde gegevens alleen betrekking hebben op bijvoorbeeld de musea voor kunst en cultuur in de hoofdsteden.

Bijna alle musea waarvan wij de site op internet hebben geraadpleegd, vermelden de toegangsprijs. Kortingsregelingen, regelingen voor gratis bezoek voor bepaalde groepen mensen, en gratis dagen worden bijna altijd ook vermeld.

5.2.2 *Vergelijking toegangsprijzen*

Tabel 5.1 geeft een overzicht van de gratis toegangsregelingen in de musea. In de meeste landen zijn relatief weinig musea volledig gratis (5 à 10%). In een aantal landen, waaronder Duitsland, België, Frankrijk en Spanje, heeft een substantieel deel van de musea wel gratis dagdelen. Dit varieert van alle zaterdagen of zondagen tot de eerste of laatste zondag van de maand tot doordeweekse (mid)dagen. In bijna alle door ons onderzochte landen is een belangrijk deel van de musea gratis voor bepaalde doelgroepen. Allereerst geldt dit voor kinderen (van specifieke leeftijds-grenzen is geabstraheerd in tabel 5.1), maar ook (kunst)docenten, (kunst)studenten en militairen hebben gratis toegang in veel landen. Opvallend is dat vooral Frankrijk, Italië en Spanje aan een uitgebreid aantal doelgroepen gratis toegang verschaffen, waaronder gehandicapten en journalisten.

Tabel 5.2 geeft een overzicht van de mediane toegangsprijzen en kortingsregelingen in de verschillende landen.¹⁵ Musea met gratis toegang zijn uit de tabel gelaten. Vreemde valuta zijn in de tabellen om praktische redenen met de wisselkoersen omgerekend naar euro's.¹⁶ Correctie voor ver-

¹⁵ De mediaan is de middelste waarneming. Deze maatstaf is minder gevoelig voor extreme waarnemingen dan het gemiddelde.

¹⁶ Een alternatief is omrekening van de vreemde valuta met de koopkrachtpariteiten (Purchasing Power Parities, PPP's) van de OECD. Deze corrigeren voor verschillen in prijspeil tussen landen. Qua prijspeil zijn Oostenrijk (PPP = 99% ten opzichte van Nederland), België (PPP = 101%), Duitsland (PPP = 98%), Frankrijk (PPP = 97%) en Groot-Brittannië (PPP = 98%) goed vergelijkbaar met Nederland. Een substantieel hoger prijspeil hebben Zweden (PPP = 89%), Denemarken (PPP = 77%) en Zwitserland (PPP = 77%). Een lager prijspeil hebben Italië (PPP = 105%), Spanje (PPP = 115%) en Tsjechië (PPP = 175%).

schillen in koopkracht blijft in de tabellen achterwege. Bij de interpretatie van de resultaten houden we wel rekening met koopkrachtverschillen tussen landen.

Tabel 5.1: Gratis toegangsregelingen in Europese musea, 2007

Land	Aantal bekeken musea	Aantal gratis musea	Aantal musea met alleen gratis dagdelen	Gratis voor bepaalde groepen	Voor wie gratis? (selectie mogelijk)
Zweden	15	2	0	12	Kinderen, militairen, kaarthouders
Denemarken	15	2	0	11	Kinderen, schoolklassen
Duitsland	15	0	7	6	Kinderen
Oostenrijk	15	0	1	6	Kinderen, werklozen, kunststudenten
Zwitserland	16	0	1	4	Kinderen, schoolklassen, docenten, journalisten
België	16	1	6	7	Kinderen, kaarthouders, vrienden
Tsjechië	15	0	0	2	Kinderen
Frankrijk	15	0	8	13	Kinderen, werklozen, kunststudenten, docenten, uitkeringsgerechtigden
Italië	28	2	2	22	Kinderen, senioren, gidsen, schoolklassen, tolken, kaarthouders, militairen, gehandicapten, docenten, journalisten, kunststudenten en –docenten, politieagenten
Spanje	29	4	8	14	Kinderen, senioren, werklozen, docenten, groepsleiders, vrienden, studenten, kaarthouders
Nederland	16	0	0	14	Kinderen

Bron: APE

Uit tabel 5.2 blijkt dat de mediane toegangsprijs voor de musea in de diverse landen (inclusief Nederland) € 5 à € 8 bedraagt. Tsjechië schiet uit naar beneden, maar gecorrigeerd voor verschillen in koopkracht, komt Tsjechië uit op € 5. Na correctie voor koopkrachtverschillen hanteren Zweden en Zwitserland de laagste prijzen voor een mediaan toegangkaartje: respectievelijk € 4,30 en € 3,84.

Tabel 5.2: Toegangsprijzen en kortingsregelingen van musea in verschillende landen, 2007

Land	Aantal bekeken musea	Mediane toegangsprijs (euro)	Aantal musea met kortingsregelingen	Mediane toegangsprijs met korting (euro)	Korting voor wie? (selectie mogelijk)
Zweden	13	4,85	11	3,23	Senioren, studenten, kinderen, werklozen
Denemarken	13	7,38	12	5,71	Senioren, studenten, groepen
Duitsland	15	5,00	15	3,00	Studenten, senioren, groepen, kinderen, kaarthouders, werklozen, gehandicapten, docenten
Oostenrijk	15	8,00	15	5,50	Studenten, senioren, groepen, kinderen, kaarthouders, werklozen, gehandicapten, docenten
Zwitserland	16	4,99	16	3,43	Studenten, groepen, senioren, militairen, kaarthouders, gehandicapten, jongeren
België	15	5,00	15	4,00	Studenten, senioren, groepen, kinderen, kaarthouders, werklozen, gehandicapten, docenten
Tsjechië	15	2,84	14	1,77	Studenten, groepen, kinderen, gehandicapten, kaarthouders, jongeren, docenten, werklozen
Frankrijk	15	7,50	15	3,80	Studenten, senioren, groepen, kinderen, werklozen, gehandicapten, docenten
Italië	26	5,60	26	3,00	Studenten, docenten, kinderen, kaarthouders, militairen, pelgrims
Spanje	25	6,00	25	4,00	Studenten, senioren, werklozen, kaarthouders, groepen, schoolklassen, jongeren, families
Nederland	16	8,25	16	5,00	Kinderen, studenten, senioren, groepen

Bron: APE

De meeste musea hanteren een of meer kortingsregelingen. Tabel 5.2 bevat ook de toegangsprijs behorend bij de meest algemene kortingsregeling. De kortingsregeling reduceert de toegangsprijs tot 50 à 80% van de oorspronkelijke waarde. Tussen de landen bestaat veel overeenkomst in de groepen bezoekers die in aanmerking komen voor gratis toegang of korting. Dit betekent dat deze doelgroepen ofwel gratis toegang krijgen, ofwel korting krijgen als zij naar een museum gaan.

Tabel 5.3: Toegangsprijzen van musea in Nederland, 2007

Museum	Plaats	Toegangs- prijs (euro)	Kortings- tarief (euro)	Korting voor wie?	Gratis voor wie?
Van Gogh museum	Amsterdam	10,00	2,50	Kinderen	Tot 13 jaar
Mauritshuis	Den Haag	9,50	4,75	CJP	Tot 19 jaar
Verzetsmuseum	Amsterdam	5,50	3,00	Kinderen	Tot 6 jaar
Bonnefantens- museum	Maastricht	7,50	3,50	Kinderen	
Openlucht- museum	Arnhem	13,30	9,30	Kinderen; Senioren € 12,80	
Teylers museum	Haarlem	7,00	2,00	Kinderen	Tot 6 jaar
Maritiem museum	Rotterdam	5,00	3,00	Kinderen; groepen € 4	Tot 4 jaar
Drents museum	Assen	6,00	3,00	Kinderen; senioren € 4	Tot 4 jaar
Spoorweg- museum	Utrecht	13,50	10,50	Kinderen	Tot 3 jaar
Escher in het Paleis	Den Haag	7,50	5,00	Kinderen; groepen € 6,50	Tot 6 jaar
Naturalis	Leiden	9,00	6,00	Kinderen	Tot 4 jaar
Museum het Valkhof	Nijmegen	10,00	5,00	Studenten, kinderen; senioren, groepen € 8	Tot 4 jaar
Frans Halsmuseum	Haarlem	9,00	2,25	Kinderen; groepen € 8	Tot 13 jaar
Groninger museum	Groningen	10,00	6,00	Kinderen; studenten, groepen, senioren € 8	Tot 5 jaar
Dordrechts museum	Dordrecht	6,00	4,50	Kinderen; groep € 5	Tot 12 jaar
Afrika museum	Berg en Dal	7,50	4,00	Kinderen; senioren € 5	Tot 4 jaar

Bron: APE

Ter vergelijking toont tabel 5.3 de toegangsprijzen en regelingen voor gratis toegang en korting van zestien Nederlandse musea. De musea verschillen qua aard van de collectie en zijn redelijk verspreid over het hele land. Met een mediane toegangsprijs van € 8,25 zit Nederland aan de bovenkant van het spectrum, vergelijkbaar met Frankrijk en Oostenrijk. Frankrijk en Oostenrijk kennen echter in de regel gratis toegang voor de jeugd (waaronder studenten). De toegangsprijs van publiekstrekkingen als het Van Gogh museum en het Rijksmuseum in Amsterdam (€ 10) is vergelijkbaar met musea van ruwweg een soortgelijk kaliber, zoals Belvédère in Wenen (€ 9) en het Louisiana Museum in Kopenhagen (€ 10,74), maar ligt boven het Louvre in Parijs (€ 7,50). Nederlandse musea bieden nauwelijks gratis dagdelen aan. De regelingen voor gratis toegang en korting blijven vooral beperkt tot kinderen, terwijl in een aantal met Nederland vergelijkbare landen veel uitgebreidere kortingsregelingen bestaan, vooral voor jongeren, studenten en senioren. De enige uitzondering hierop vormt de (betaalde) museumjaarkaart, die in de meeste Nederlandse musea gratis toegang biedt. De regelingen van de Nederlandse musea voor gratis toegang lopen sterk uiteen, vooral de leeftijdsgrens voor gratis toegang (van 3 tot 19 jaar). De indruk bestaat dat er geen sprake is van een weloverwogen en systematisch beleid. Dit beeld komt overeen met de resultaten van een eerdere inventarisatie van prijsdifferentiatie bij musea (Goudriaan *et al.* 1998).

5.2.3 Discussie

Uit de quick scan dringt zich de conclusie op dat Nederlandse musea vergeleken met de ons omringende landen relatief weinig aan prijsdifferentiatie doen. Prijsdifferentiatie berust op de gedachte dat de verschillende publieksgroepen in uiteenlopende mate gevoelig zijn voor de hoogte van de toegangsprijzen. Mits zorgvuldig gedoseerd, kan een selectieve verlaging van de toegangsprijzen voor de ene publieksgroep en een selectieve verhoging voor de andere publieksgroep zowel de inkomsten uit toegangsgelden verhogen als het museumbezoek vergroten. Dit potentieel is in Nederland nog onderbenut. Voor zover er van prijsdifferentiatie sprake is, lijkt dit vooral te berusten op historisch gegroeide prijsverschillen, al dan niet op basis van rechtvaardigheidsoverwegingen. Aan de toepassing van prijsdifferentiatie ligt bij de Nederlandse musea doorgaans geen systematisch publieks- en marktonderzoek ten grondslag (Goudriaan *et al.* 1998).

5.3 Podiumkunsten

5.3.1 Inleiding

In deze paragraaf komt op basis van een quick scan een internationale vergelijking van de hoogte van de toegangsprijzen in de podiumkunsten-sector aan de orde. Om deze prijsvergelijking mogelijk te maken, hebben wij voor een aantal gezelschappen en/of podia Europese tegenhangers gezocht. Van deze vergelijkbare Europese podia of gezelschappen hebben wij via internet de toegangsprijzen geïnventariseerd. Deze prijzen betreffen het seizoen 2007/2008. Wij hebben alleen prijzen van gangbare optredens zonder korting meegenomen, en lunchconcerten, voorstellingen voor kinderen, abonnementsconcerten, benefietoptredens en dergelijke buiten beschouwing gelaten. De categorieën podiumkunsten die wij onderzoeken, zijn opera, orkesten, ballet en toneel. Vanzelfsprekend variëren de prijzen sterk per type voorstelling, afhankelijk van onder andere solisten, musici, dirigent, gezelschap of tijdstip van de voorstelling. Deze variatie geven wij in de tabellen weer met 'producties'. In de tabellen zijn de producties per podium geordend en genummerd naar hoogte van de maximumprijs. 'Productie 1' wil dus niet zeggen dat de voorstelling van de verschillende podia of gezelschappen hetzelfde is, maar dat het de duurste productie is wat betreft maximumprijs van het betreffende podium of gezelschap. De variatie in prijzen door rangen geven wij weer door de prijs van de laagste en de hoogste rang te geven. De prijzen zijn afgerond op hele euro's. Het materiaal dat wij hebben verzameld, geeft een indicatie van prijsniveaus, en niet meer dan dat. Voor een systematische vergelijking van internationale toegangsprijzen is diepgaander onderzoek nodig.

5.3.2 Vergelijking toegangsprijzen

Tabel 5.4 geeft toegangsprijzen voor opera in Berlijn, Londen, München, Parijs, Wenen en ter vergelijking toegangsprijzen voor opera in het Muziektheater in Amsterdam.¹⁷ Opvallend is dat de kaarten voor de hoogste rang in het Muziektheater in Amsterdam goedkoper zijn dan in alle andere Europese steden. Tegelijkertijd zijn de kaarten voor de laagste rangen in het algemeen duurder dan in de meeste andere Europese operagebouwen. De bandbreedte van de toegangsprijzen is bij Europese tegenhangers gro-

¹⁷ Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, België en Oostenrijk (de landen die ter vergelijking worden gebruikt in deze paragraaf) zijn qua prijspeil goed vergelijkbaar met Nederland (zie ook de voorgaande voetnoot).

ter dan in Nederland, waar verhoudingsgewijs minder prijsdifferentiatie wordt toegepast.

Tabel 5.4: Europese toegangsprijzen voor opera (in euro)

Producties	Staats- oper Berlin	Royal Opera house London	Bayerische Staatsoper München	Opéra Gar- nier Paris	Opéra Bas- tille Paris	Staats- oper Wien	Muziek- theater Amsterdam
1	17-160	12-265	16-243	40-300	5-150	2-254	12-145
2	16-120	10-250	14-193	7-160	5-130	2-220	15-105
3	8-80	10-236	11-163	7-130	5-75	2-178	20-100
4	7-63	9-199	10-132	10-120	5-44	2-157	
5	6-50	9-162	9-100				
6	5-40	9-152	8-88				
7		6-74	7-70				
8		3-41	6-60				
9			5-53				
10			5-45				
11			5-37				
12			5-34				
13			4-30				

Bron: APE

Tabel 5.5 toont de toegangsprijzen voor balletvoorstellingen in Londen, Parijs, Hamburg en ter vergelijking Amsterdam (het Nationale Ballet in het Muziektheater).

Tabel 5.5: Europese toegangsprijzen voor balletvoorstellingen (in euro)

Producties	Royal Ballet London	Palais Garnier Ballets Paris	Hamburg Ballet	Het Nationale Ballet
1	7-128	7-130	6-146	23-53
2	13-125	6-80	5-110	20-50
3	6-116	6-63	4-77	20-38
4	6-99	6-39	4-67	16-34
5	6-87	6-46	3-56	20-33
6	6-74	7-44	2-39	18-33
7	4-68	6-26	2-23	15-33
8		5-20		

Bron: APE

Ook bij ballet is de grotere differentiatie in de hoogte van de toegangsprijzen bij de buitenlandse tegenhangers opvallend. In Londen, Parijs en

Hamburg zijn de goedkoopste kaartjes veelal de helft of een derde van de prijs van de goedkoopste Nederlandse kaartjes. In Londen, Parijs en Hamburg moet een bezoeker van de eerste rang wel twee keer de Nederlandse prijs betalen voor een balletvoorstelling.

Het Koninklijk Concertgebouworkest, de Wiener Philharmoniker, de Berliner Philharmoniker en het London Symphony Orchestra behoren tot de top van Europese orkesten. De toegangsprijzen van deze orkesten hebben wij geïnventariseerd in het land van herkomst: in het Amsterdams Concertgebouw (Concertgebouworkest), het Wiener Konzerthaus, Theater an der Wien en de Musikverein (Wiener Philharmoniker), de Philharmonie (Berliner Philharmoniker) en de Barbican Centre (London Symphony Orchestra). Tabel 5.6 vat de resultaten samen. De geringe prijsdifferentiatie van het Koninklijk Concertgebouworkest – zowel in rangen als in typen voorstellingen - ten opzichte van de drie andere orkesten is opvallend. Vooral de ondergrens van de toegangsprijzen ligt in Amsterdam relatief hoog. Dat kan te maken hebben met het beleid van het Concertgebouw om plaatsen met beperkt zicht niet in de brochures te vermelden en niet on line te verkopen. De toegangsprijzen voor het London Symphony Orchestra zijn gemiddeld lager dan de toegangsprijzen van de andere drie orkesten.

Tabel 5.6: Europese toegangsprijzen voor concerten (in euro)

Producties	Berliner Philharmoniker	Wiener Philharmoniker	London Symphony Orchestra	Koninklijk Concertgebouworkest
1	38-80	19-113	16-66	45-65
2	25-78	35-90	9-44	55-65
3	18-61	15-90	9-30	65
4	17-55	6-90	9-27	53-63
5	10-32	12-57		63
6	10-26			48-58
7	14-22			35
8				25-35

Bron: APE

Ten slotte vergelijken wij in tabel 5.7 de prijzen van een aantal toneelgezelschappen met elkaar: het Berliner Ensemble in het Theater am Schiffbauerdamm, het ensemble van het Wiener Burgtheater, het National Theatre in Londen, het Théâtre de la Ville in Parijs, NTGent in de schouwburg van Gent en het Nationale Toneel in de Koninklijke Schouwburg Den Haag. Opnieuw valt op dat in vergelijking met de ons omringende landen de toegangsprijzen van de laagste en hoogste rang in Nederland dicht bij elkaar liggen. Alleen de toegangsprijzen van het Théâtre de la Ville in Pa-

rijs zijn vergelijkbaar met de Koninklijke Schouwburg in Den Haag. Londen en Wenen hanteren relatief hoge maximumprijzen.

Tabel 5.7: Europese toegangsprijzen voor toneel (in euro)

Producties	Berliner Ensemble	Wiener Burg-theater	NTGent	National Theatre London	Théâtre de la Ville, Paris	Nationale Toneel, Den Haag
1	7-32	4-48	9-20	15-58	18-26	18-26
2	5-30	2-24	9-16	15-43	17-23	18-24
3			5-16	15-40		

Bron: APE

5.3.3 Discussie

Een belangrijke conclusie is dat in vergelijking met de ons omringende landen de Nederlandse podiumkunstsector weinig aan prijsdifferentiatie doet. De laagste prijs die wij in Nederland per genre hebben gevonden, is hoger dan de laagste prijs in de ons omringende landen. Dit geldt zowel voor opera, ballet, orkesten als voor toneel.¹⁸ De goedkoopste toegangsprijs voor een concert van het Koninklijk Concertgebouworkest bedraagt bijvoorbeeld € 25; de goedkoopste kaartjes voor een concert van het Wiener Philharmoniker, Berliner Philharmoniker en het London Symphony Orchestra zijn respectievelijk € 6, 14 en 9. Tegelijkertijd geldt dat de hoogste prijs die wij in Nederland per genre hebben kunnen vinden, de laagste is in vergelijking met de ons omringende landen. Dit geldt voor zowel opera, ballet, orkesten als toneel. Het duurste kaartje voor een concert van het Koninklijk Concertgebouw is bijvoorbeeld € 65, terwijl concerten van het Wiener Philharmoniker, Berliner Philharmoniker en het London Symphony Orchestra respectievelijk € 113, 80 en 66 kunnen kosten. Onze indruk is dat de verschillen in de minimumprijzen tussen Nederland en andere Europese landen groter zijn dan de verschillen in de maximumprijzen tussen Nederland en andere Europese landen.

Een kanttekening bij de resultaten is dat bijvoorbeeld het Concertgebouw een aantal plaatsen met beperkt zicht niet in de brochures vermeldt en niet on line verkoopt (alleen telefonisch of aan de kassa, drie maanden voor aanvang van de voorstelling). Deze plaatsen worden verkocht tegen gereduceerd tarief. Deze kaartjes hebben wij *niet* opgenomen in ons over-

¹⁸ Bij toneel treffen wij in de analyse één theater aan dat qua minimumprijs vergelijkbaar is met de Nederlandse equivalent: het Théâtre de la Ville in Parijs.

zicht wegens gebrek aan informatie. Van een aantal andere Nederlandse theaters (bijvoorbeeld het Muziektheater) is eveneens bekend dat plaatsen met beperkt zicht niet in het algemene bestand zijn opgenomen. Dergelijke plaatsen worden in het buitenland wel verkocht als staanplaatsen of 'sichtbehinderte Platze' (Burgtheater Wien); dit zijn de goedkoopste kaartjes. Op basis van de vooraf gaande informatie kunnen wij evenmin uitspraken doen over gemiddelde prijs van kaartjes; dan zouden wij moeten weten hoeveel stoelen per rang een podium heeft. Op internet is dit van een aantal podia wel te vinden (bijv. de Philharmonie in Berlijn), maar van alle Nederlandse podia ontbreekt deze informatie.

In eerdere internationale prijsvergelijkingen is ook de geringe prijsdifferentiatie in de Nederlandse podiumkunstensector en de relatief hoge minimumprijs opgemerkt (Elshout 1990 en 1997; Langeveld 2006). De relatieve hoogte van de maximumprijs varieerde in 1989 per podium. De maximumprijs voor het Concertgebouw was bijvoorbeeld hoog; en de maximumprijs voor het Muziektheater was laag (Elshout 1990). In het seizoen 1994/1995 was de gemiddelde prijs van een plaats in het Concertgebouw (gewogen naar het aantal stoelen van een bepaalde rang) gemiddeld ten opzichte van andere Europese concertgebouwen (Elshout 1997).

Verschillende publieksgroepen blijken in uiteenlopende mate gevoelig te zijn voor de hoogte van de toegangsprijzen. Uit empirisch onderzoek is bekend dat het publiek dat kiest voor de goedkopere rangen prijsgevoeliger is dan het publiek van de duurdere rangen (zie bijvoorbeeld Abbé-Decarroux 1994). Vanuit bedrijfseconomisch perspectief is een eenheidsprijs niet aan te raden, omdat die gemiddeld genomen een lagere omzet genereert dan gedifferentieerde prijzen. Aan de bovenkant van het prijzenspectrum wordt immers niet de prijs berekend die mensen bereid zijn te betalen, en aan de onderkant van het prijzenspectrum haken mensen af, omdat zij de prijs te hoog vinden (Langeveld 2006). Bij een grotere differentiatie in de toegangsprijzen betaalt de bezoeker de prijs die past bij haar/zijn preferenties en bestedingsruimte. Tegelijkertijd genereert het podium een maximale opbrengst.

Een argument om weinig of geen prijsdifferentiatie toe te passen is dat vanaf alle plaatsen even goed zicht is op het podium. Prijsdifferentiatie naar rang is lastig verdedigbaar als het verschil in blokken stoelen niet duidelijk zichtbaar is. Een tweede argument is dat indelingen in rangen extra kosten voor kaartcontrole en handhaving van de zitplaatsorde te weegbrengen. Vooral bij voorstellingen waar de prijs relatief laag is (bijvoorbeeld bioscopen) is het mogelijk dat de hogere omzet niet opweegt

tegen de extra kosten. Een derde mogelijkheid is dat directeuren van podia vrezen dat een verhoging van de omzet tot minder subsidie leidt. Het is dan niet in het voordeel van de podia om het exploitatietekort terug te dringen. Ten slotte worden ook ideologische argumenten gebruikt om een eenheidsprijs te handhaven. Iedereen moet hetzelfde betalen, en speciale groepen zoals studenten en senioren komen in aanmerking voor kortingsregelingen. Er bestaan echter groepen potentiële bezoekers die niet onder de kortingsregelingen vallen, maar wel een laag inkomen hebben. Zij kunnen afhaken vanwege de eenheidsprijs. Dat geldt ook voor potentiële bezoekers met niet al te sterke culturele preferenties.

5.4 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben wij een globale internationale vergelijking gemaakt van de hoogte van de toegangsprijzen van musea en podiumkunsten en de betekenis van de kortingsregelingen. Met inachtneming van het *globale* karakter van de quick scan kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- In vergelijking tot het buitenland kennen de Nederlandse musea door de bank genomen een minder ruimhartig beleid voor gratis toegang van doelgroepen dan hun buitenlandse tegenvoeters.
- De kortingsregelingen voor doelgroepen van de Nederlandse musea zijn doorgaans eveneens beperkter dan die in het buitenland. In de Nederlandse musea wordt slechts beperkt prijsdifferentiatie naar doelgroep toegepast. Nederland kent echter de (betaalde) museumjaarkaart, die in de meeste musea recht geeft op gratis toegang.
- De regelingen van de Nederlandse musea voor korting en gratis toegang vertonen een grote variëteit, zonder dat dit op een bewust beleid van prijsdifferentiatie lijkt te berusten. Vooral de leeftijdsgrens voor gratis toegang varieert sterk (ruwweg van 3 tot 19 jaar).
- Qua hoogte van de toegangsprijzen van musea behoort Nederland tot de landen in het hogere prijssegment.
- In alle genres vindt in de Nederlandse podiumkunstensector naar internationale maatstaven weinig prijsdifferentiatie plaats. Daardoor missen de podia publiek en omzet.
- De minimumprijzen van de Nederlandse podiumkunsten liggen vergeleken met de andere landen op een hoog niveau. Voor de maximumprijzen geldt globaal juist het omgekeerde.
- De bepaling van de gemiddelde hoogte van de toegangsprijzen in de podiumkunstensector vergt nader onderzoek.

6 LITERATUURSTUDIE PRIJSGEVOELIGHEID BEZOEK CULTURELE ACTIVITEITEN

6.1 Inleiding

Het voorliggende hoofdstuk bevat de resultaten van een korte literatuurstudie naar de prijsgevoeligheid van het bezoek in de culturele sectoren. De prijsgevoeligheid wordt doorgaans gemeten via de *prijselasticiteit* van het bezoek. Deze maatstaf geeft aan met welk percentage het aantal bezoeken aan musea of podia verandert wanneer de toegangsprijs met 1% wordt verhoogd. Is de prijselasticiteit bijvoorbeeld -1, dan daalt het aantal bezoeken met 1% als de toegangsprijzen met 1% stijgen.¹⁹ In dat geval blijft de opbrengst uit toegangsgelden constant. Liggen de prijselasticiteiten tussen de 0 en de -1, dan daalt het bezoek weliswaar, maar minder dan evenredig. In dat geval stijgen de inkomsten uit toegangsgelden. Wanneer de prijselasticiteit de -1 overtreft, leiden prijsstijgingen door een meer dan evenredige bezoekdaling ('vraaguitval') tot een afname van de inkomsten uit toegangsgelden.

Inzicht in de grootte van de prijselasticiteit van het bezoek aan musea of podia is van groot belang. Dat geldt ten eerste voor het prijsbeleid van culturele instellingen. Door het slim inspelen op verschillen in de prijsgevoeligheid van verschillende categorieën (potentiële) bezoekers kunnen zij via prijsdifferentiatie zowel meer publiek bereiken als hogere inkomsten uit toegangsgelden verkrijgen. Ten tweede is die kennis relevant voor de onderbouwing van het overheidsbeleid, zoals de in het regeerakkoord van het kabinet Balkenende-IV beoogde versterkte toepassing van het profijtbeginsel in de culturele sectoren. De uiteindelijke effecten van die beleidsmaatregel worden voor een belangrijk deel bepaald door de waarde van de prijselasticiteit. Dat geldt zowel voor de mogelijke bezoekdaling als voor de budgettaire effecten. Alleen als de prijselasticiteit tussen -1 en 0 ligt, blijft de vraaguitval beperkt en levert een mogelijke prijsverhoging meer inkomsten uit toegangsgelden op.

De literatuurstudie concentreert zich op de relatie tussen de hoogte van de toegangsprijzen en de *omvang* van het bezoek in de culturele sectoren.

¹⁹ Wij zien hier bewust af van de onhebbelijke gewoonte van veel economen om de prijselasticiteit een positieve waarde te geven door deze met -1 te vermenigvuldigen.

Wij gaan hier niet gedetailleerd in op de relatie tussen de hoogte van de toegangsprijzen en de samenstelling van het bezoek (naar sociaal-economische en demografische kenmerken). Daarover hebben wij de afgelopen jaren uitgebreid gerapporteerd, vooral voor musea.²⁰ Empirisch onderzoek laat zien dat de samenstelling van het publiek betrekkelijk ongevoelig is voor de hoogte van toegangsprijzen. Zelfs de meest extreme prijsverandering in de vorm van de invoering dan wel de afschaffing van gratis toegang blijken *niet* te leiden tot een wezenlijke verandering van de samenstelling van het publiek. Andere factoren dan de hoogte van toegangsprijzen, zoals preferenties en culturele competenties, zijn minstens even belangrijk voor de samenstelling van het publiek. Dat neemt niet weg dat prijsverlagingen (of invoering van gratis toegang) in het algemeen tot een stijging van het aantal bezoeken leiden. Het zijn echter doorgaans de bestaande bezoekers die in dat geval vaker een bezoek brengen aan een museum of een voorstelling van een orkest of gezelschap. Bij prijsverhogingen treedt het omgekeerde effect op. Bestaande bezoekers blijven komen, maar alleen soms minder vaak.

Het hoofdstuk heeft de volgende indeling. Paragraaf 6.2 schenkt kort aandacht aan de micro-economische theorie van het consumentengedrag. Deze verschaft de basis voor de analyse van reacties van bezoekers van culturele activiteiten op veranderende toegangsprijzen (in hun rol van consument). Paragraaf 6.3 vat de resultaten samen van empirisch onderzoek naar de prijselasticiteit van het museumbezoek. In paragraaf 6.4 komen de belangrijkste bevindingen over de prijselasticiteit van het bezoek aan podiumkunsten aan de orde. Paragraaf 6.5 sluit af met de conclusies.

6.2 De bezoeker als consument

Het effect van de hoogte van toegangsprijzen op het bezoek aan culturele activiteiten laat zich goed analyseren binnen het kader van de micro-economische theorie van het consumentengedrag (zie bijvoorbeeld Goudriaan 1990). Die theorie richt op de (potentiële) bezoeker in haar/zijn hoedanigheid van consument. Het bezoek aan culturele activiteiten wordt gezien als een vorm van consumptie die onderhevig is aan de invloed van een aantal economische randvoorwaarden. De preferentiestructuur van consumenten wordt als gegeven beschouwd. Daarin wijkt de economische

²⁰ Zie de volgende studies voor een overzicht: Goudriaan *et al.* (2002), Goudriaan en Visscher (2006) en Goudriaan en Visscher (2006a). Voor een aantal specifieke Nederlandse cases wordt verwezen Goudriaan en Van 't Eind (1985) en Goudriaan (1985).

invalshoek duidelijk af van de sociologische en psychologische benaderingen, waar socialisatieprocessen en preferentievorming een centrale plaats innemen. Dat verklaart wellicht ook dat er geen specifieke economische theorie van cultuurdeelname bestaat.

In de meest elementaire zin komt het economisch model op het volgende neer. Consumenten beschikken over voldoende informatie om een pakket van consumptiegoederen te kiezen, en handelen rationeel en consistent. Gegeven hun beschikbare inkomen (= de bestedingsruimte), de prijzen van verschillende goederen en diensten, en hun preferenties schaffen zij een zodanig pakket van goederen en diensten aan dat zij hun individuele behoeften ('nut') optimaal bevredigen. Dit economische optimalisatieproces leidt tot een stelsel van relaties ('vraagfuncties'), waarin de vraag naar de verschillende goederen en diensten – zoals het bezoek aan musea en podia – afhangt van het beschikbare inkomen en de prijzen.

In het optimalisatieproces van consumenten gaat het niet alleen om de prijs van het product zelf – in dit geval de toegangsprijs van een museum of een voorstelling – maar evenzeer om de prijzen van andere goederen en diensten. In het geval van bijvoorbeeld een bezoek aan een museum of een voorstelling spelen ook de prijzen van complementaire goederen en diensten, en de prijzen van concurrerende vrijetijdsalternatieven een rol. Complementaire (bijkomende) kosten zijn bijvoorbeeld reiskosten, de aanschaf van een catalogus, horecabestedingen, enzovoort. In de regel zijn de bijkomende kosten van een bezoek aan een voorstelling ongeveer even groot als de kosten toegangsgelden; bij een museumbezoek zijn de bijkomende kosten zelfs aanzienlijk hoger dan de kosten van de toegangsgelden (zie paragraaf 4.4). Dat laatste geldt in het bijzonder voor buitenlandse toeristen en Nederlandse bezoekers die van ver komen. Deze publieksgroepen zijn daarom minder gevoelig voor de hoogte van de toegangsprijs dan de andere bezoekers.

Het prijsniveau van concurrerende vrijetijdsalternatieven beïnvloedt het bezoek eveneens. Als concurrerende vrijetijdsalternatieven beduidend hoger zijn geprijsd dan musea of podiumkunsten, kiezen mensen verhoudingsgewijs eerder voor een bezoek aan museum of een voorstelling. De invloed van de prijzen van concurrerende vrijetijdsalternatieven hangt af van het karakter van een museum of voorstelling. Naarmate meer wordt geconcurrereerd met recreatieve voorzieningen is de prijsgevoeligheid van het bezoek groter. Daarentegen geldt hoe meer 'highbrow' en unieker het museum of de voorstelling is des te ongevoeliger het publiek is voor de hoogte van de prijzen. Ook bij unieke 'blockbusters' is de prijsgevoeligheid

van het publiek in de regel beperkt. Dat hangt samen met de sterkte van de preferenties.

Naast de (toegangs)prijzen is ook het inkomen van belang voor het aantal bezoeken aan culturele activiteiten. Een hoger inkomen betekent een grotere bestedingsruimte en leidt tot een meer financiële ruimte voor een bezoek. Als de toegangsprijzen stijgen, maar minder snel dan het beschikbare inkomen, zijn de effecten van de hogere toegangsprijzen op het aantal bezoeken in de regel klein tot verwaarloosbaar. Dit is een cruciale factor bij de analyse van prijsveranderingen in de tijd. Daarom moeten de effecten van eventuele prijsveranderingen altijd in *samenhang* met de inkomensontwikkeling worden gezien. Econometrische analyses waarop de schattingen van prijselasticiteiten doorgaans berusten, houden expliciet rekening met deze en andere verwevenheden.

Mensen met hogere inkomens hebben doorgaans een hogere opleiding en meer ontwikkelde preferenties voor culturele activiteiten.²¹ Kenmerkend voor het bezoek aan culturele activiteiten is dat gewoontevorming een belangrijke rol speelt. Mensen die gewend zijn een museum of een voorstelling te bezoeken, zijn niet zo snel geneigd dit gedrag te veranderen wanneer hun inkomen daalt of de toegangsprijzen stijgen. De andere kant van de medaille is dat mensen die niet gewend zijn een museum of een voorstelling te bezoeken zich niet zo snel door gratis toegang of verlaagde toegangsprijzen laten verleiden tot een bezoek. Dit min of meer hardnekkig vasthouden aan bestaande gewoonten geeft aan hoe belangrijk de rol van determinanten van de preferentiestructuur, zoals opvoeding, culturele ervaringen op jeugdige leeftijd, sociale achtergrond en socialisatieprocessen is. Daardoor wordt het bezoek aan culturele activiteiten verhoudingsgewijs – in ieder geval op korte termijn – *beperkt* beïnvloed door economische factoren. Op lange termijn is de kwantitatieve betekenis van economische factoren voor het bezoek aan culturele activiteiten groter, omdat zij op termijn de preferenties kunnen beïnvloeden.

Schattingen van de prijselasticiteit van het bezoek aan musea of podia berusten op het hiervoor geschetste raamwerk. Bij de bepaling van de prijselasticiteit wordt onder meer rekening gehouden met de inkomensveranderingen en de veranderingen van de prijzen van concurrerende en complementaire goederen en diensten. Alleen dan kan het zelfstandige effect van veranderingen in de toegangsprijzen adequaat worden vastgesteld. De grootte van de prijselasticiteit is mede afhankelijk van het niveau waarop

²¹ Het effect van preferenties en bestedingsruimte is dus in de praktijk moeilijk van elkaar te onderscheiden.

de relatie tussen het aantal bezoeken, de (toegangs)prijzen en het inkomen wordt geanalyseerd. Prijselasticiteiten worden doorgaans op *sectorniveau* (macroniveau) geschat; bijvoorbeeld voor alle (rijks)musea samen, het totaal van alle orkesten en alle schouwburgen samen. Dan gaat het om veranderingen in het totaal aantal bezoeken aan alle musea of podia die het gevolg zijn van een verhoging van de gemiddelde toegangsprijs van alle musea of podia samen. Het betreft een gemiddelde voor de gehele sector (inclusief succesvolle en minder succesvolle tentoonstellingen en voorstellingen) en dus *niet* de effecten van een prijsverhoging door een specifiek museum of podium. Die effecten uiten zich meestal in een grotere prijselasticiteit op instellingsniveau dan op sectorniveau. Potentiële bezoekers hebben immers in het eerste geval veel meer substitutiemogelijkheden (ook binnen de sector) dan in het laatste geval (alleen substitutiemogelijkheden tussen de sectoren, zoals tussen toneel en film). Bij de interpretatie van de waarden van de prijselasticiteiten dient in beschouwing te worden genomen of deze op sectorniveau dan wel op instellingsniveau zijn bepaald.

6.3 Prijselasticiteit van musea

Voor musea is – ook internationaal - relatief weinig onderzoek gedaan naar de prijselasticiteit van het bezoek. Dat komt in de eerste plaats doordat in veel Angelsaksische landen museumbezoek vaak geheel of gedeeltelijk gratis is. In de tweede plaats is het prijsbeleid van musea vaak minder ver ontwikkeld dan het prijsbeleid in de podiumkunstensector. Dat laatste komt doordat in veel landen ook een omvangrijk commercieel segment van de podiumkunstenmarkt bestaat. In derde plaats hebben veel studies van de effecten van prijsveranderingen of van de invoering/afschaffing van gratis toegang bij musea een betrekkelijk globaal (en niet-economisch) karakter. De studies bezien of het aantal bezoeken verandert na prijsverhogingen of –verlagingen, maar analyseren niet wat het pure prijseffect (de prijselasticiteit) is, rekeninghoudend met andere externe omstandigheden die eveneens aan verandering onderhevig zijn. Die resultaten zijn daarom minder bruikbaar voor een beoordeling van de prijsgevoeligheid van het museumbezoek. Tabel 4.3 richt zich dan ook op de resultaten van onderzoek naar de waarde van prijselasticiteiten. Voor de overige onderzoeksresultaten voor musea wordt verwezen naar Goudriaan *et al.* (2002, blz. 39-42).

Tabel 6.1: Prijselasticiteit van het museumbezoek

Onderzoek	Musea	Prijs-elasticiteit ^b
O'Hare (1975)	Boston Museum of Fine Arts	-0,10
Goudriaan (1984 & 1990)	10 rijksmusea (Nederland)	-0,14/-0,11
Darnell et al. (1990)	Beamish Open Air Museum (Groot-Brittannië)	-0,55
Darnell et al. (1998)	Bowes Museum (Groot-Brittannië)	-0,26
Luksetich & Partridge (1997)	755 musea uitgesplitst naar 7 collectie-typen ^a (Verenigde Staten)	-0,23 /0,00

a Kunst, zoölogie, historische locaties, geschiedenis, natuurlijke historie, wetenschappelijk en algemeen. De prijselasticiteit van historische locaties, geschiedkundige en algemene musea, en musea voor natuurlijke historie verschilt niet significant van 0.

b Bij een / in de kolom geven de resultaten de range van de prijselasticiteiten aan. Het betreft alternatieve specificaties of deelsteekproeven en -periodes.

Bron: Frey en Meier (2006) en Goudriaan et al. (2002)

De in tabel 4.3 getoonde prijselasticiteiten voor het museumbezoek lopen uiteen van -0,55 tot 0,00. De grootste prijselasticiteit heeft betrekking op een individueel Brits museum, dat door zijn recreatieve karakter sterk moet concurreren met andere vrijetijdsactiviteiten. In het algemeen is het museumbezoek betrekkelijk weinig prijsgevoelig. De waarde van de prijselasticiteit beweegt zich rond de -0,2 à -0,1: bij een prijsverhoging van 1% daalt het museumbezoek met 0,1 à 0,2%. Dit zijn uiteraard gemiddelden, die voor individuele musea iets anders kunnen uitpakken, afhankelijk van de aard van de collectie, de ligging van het museum en het bezoek van (buitenlandse) toeristen. De prijselasticiteit is doorgaans het laagst bij de musea met een kunst- of cultureel-historische collectie. De verhoudingsgewijs lage prijselasticiteiten van musea vloeien onder meer voort uit het relatief geringe aandeel van de kosten van toegangsgelden in de totale kosten van een museumbezoek (zie paragraaf 4.4). De geringe waarde van de prijselasticiteit van de Nederlandse rijksmusea is mede het gevolg van het grote aantal buitenlandse toeristen dat deze musea bezoekt. Voor deze bezoekers valt de toegangsprijs in het niet bij de reiskosten.

6.4 Prijselasticiteit van podiumkunsten

Voor de podiumkunsten is meer onderzoek gedaan naar de prijselasticiteit van het bezoek, hoewel de laatste jaren weinig nieuwe studies zijn verschenen. De kwaliteit van de onderzoeken loopt sterk uiteen. Bovendien hebben sommige onderzoeken betrekking op een beperkt aantal gezels-

schappen, terwijl andere onderzoeken juist op het sectorniveau zijn uitgevoerd. Dat bemoeilijkt de vergelijking van de resultaten. De prijselasticiteit van de podiumkunsten is in het algemeen groter dan die voor de musea. Dat komt onder meer doordat de kosten van de toegangsgelden bij de podiumkunsten een groter deel van de totale kosten van een bezoek uitmaken dan bij de musea. Museumbezoek vergt vaak grotere reiskosten dan het bezoek aan een podiumkunstvoorstelling. Tabel 6.2 tot en met tabel 6.6 tonen de prijselasticiteiten van respectievelijk theaterbezoek, concertbezoek, operabezoek en bezoek aan dansvoorstellingen.

Tabel 6.2: Prijselasticiteit van het theaterbezoek

Onderzoek	Theater	Prijs-elasticiteit ^a
Moore (1966)	Broadway	-0,63/-0,33
Touchstone (1980)	Non-profit theater Verenigde Staten	-0,11
Goudriaan & De Kam (1982 & 1983)	Theater Nederland	-0,50
Gapinski (1984)	Royal Shakespeare Company	-0,66
Gapinski (1986)	2 Londense theatergezelschappen	-0,07
Goudriaan (1990)	Theater Nederland	-0,51/-0,39
Abbé-Decarroux (1994)	1 toneelgezelschap Genève	-0,31/-2,45 ^b
Werck & Heyndels (2007)	Vlaamse gesubsidieerde toneelgezelschappen	-0,16/-0,14

a Bij een / in de kolom geven de resultaten de range van de prijselasticiteiten aan. Het betreft alternatieve specificaties of deelsteekproeven en –periodes.

b Prijselasticiteit van -0,31 voor kaartjes zonder korting, -2,45 voor kaartjes met korting en -0,99 gemiddeld.

Bron: Seaman (2005 en 2006) en APE

De resultaten voor theater in tabel 6.2 bevestigen op één uitzondering na het beeld dat de prijselasticiteit van het theaterbezoek betrekkelijk klein is (hoewel gemiddeld groter dan bij musea). De uitzondering (-2,45) heeft betrekking op de prijselasticiteit van zitplaatsen van een Zwitsers toneelgezelschap die tegen een gereduceerd tarief worden aangeboden. Hoewel het voor de hand ligt dat de prijselasticiteit van het bezoek bij de goedkopere plaatsen groter is dan bij de overige plaatsen, is het zeer de vraag of deze extreme waarde voor dit ene toneelgezelschap ook relevant is voor de Nederlandse situatie. De geschatte waarden van de prijselasticiteiten voor het Nederlandse theaterbezoek nemen globaal een middenpositie in en lijken in absolute zin eerder aan de hoge dan aan de lage kant.

Het concertbezoek is doorgaans iets prijselastischer dan het theaterbezoek. Tabel 6.3 illustreert dit. Niettemin overtreft de prijselasticiteit behoudens één wellicht toevallige uitzondering de -1 niet. Qua hoogte van de prijselasticiteit van het concertbezoek neemt Nederland ruwweg een middenpositie in.

Tabel 6.3: *Prijselasticiteit van het concertbezoek*

Onderzoek	Concerten	Prijs-elasticiteit ^a
Touchstone (1980)	Amerikaanse Non-profit symfonieorkesten Verenigde	-0,13
Goudriaan & De Kam (1982 & 1983)	Concerten Nederland (ruime definitie)	-0,58
Lange & Luksetich (1984)	Amerikaanse symfonieorkesten	-1,22/-0,20
Gapinski (1986)	4 Londense symfonieorkesten	-0,27
Greckel & Felton (1987)	Louisville Orchestra (VS)	-0,46/-0,34
Goudriaan (1990)	Concerten Nederland (ruime definitie)	-0,58/-0,39
Felton (1992)	24 Amerikaanse symfonieorkesten	-0,95 /-0,57
Felton (1994/1995)	25 Amerikaanse symfonieorkesten	-0,85 /-0,24
Luksetich & Lange (1995)	Amerikaanse symfonieorkesten	-0,42/-0,16

a Bij een / in de kolom geven de resultaten de range van de prijselasticiteiten aan. Het betreft alternatieve specificaties of deelsteekproeven en -periodes.

b Prijselasticiteit van -0,24 voor abonneementhouders en -0,85 voor de rest.

Bron: Seaman (2005 en 2006) en APE

De prijselasticiteit van het operabezoek vertoont een grote variatie (zie tabel 6.5). De schattingen berusten echter op een beperkt aantal operagezelschappen. Daardoor zijn de prijselasticiteiten voor het operabezoek met meer onzekerheden omgeven dan die voor het theater- en concertbezoek.

Tabel 6.4: *Prijselasticiteit van operabezoek*

Onderzoek	Opera	Prijs-elasticiteit ^a
Touchstone (1980)	Non-profit opera Verenigde Staten	-0,10
Gapinski (1986)	2 Londense operagezelschappen	-0,18
Felton (1989)	13 Amerikaanse operagezelschappen	-1,62/-0,64
Felton (1992)	12 Amerikaanse operagezelschappen	-0,56/-0,28

a Bij een / in de kolom geven de resultaten de range van de prijselasticiteiten aan. Het betreft alternatieve specificaties of deelsteekproeven en -periodes.

Bron: Seaman (2005 en 2006) en APE

De prijselasticiteit van het bezoek aan dansvoorstellingen is relatief gering (zie tabel 6.5), maar is eveneens op een beperkt aantal gezelschappen gebaseerd. Qua grootte komt de prijselasticiteit van het bezoek aan dansvoorstellingen grosso modo overeen met die van het museumbezoek.

Tabel 6.5: Prijselasticiteit van het bezoek aan dansvoorstellingen

Onderzoek	Concerten	Prijs-elasticiteit ^a
Touchstone (1980)	Non-profit dans Verenigde Staten	-0,09
Gapinski (1986)	5 Londense dansgezelschappen	-0,29
Felton (1992)	14 Amerikaanse balletgezelschappen	-0,29/-0,13

a Bij een / in de kolom geven de resultaten de range van de prijselasticiteiten aan. Het betreft alternatieve specificaties of deelsteekproeven en –periodes.

Bron: Seaman (2005 en 2006) en APE

In een aantal onderzoeken wordt de prijselasticiteit van het bezoek aan alle podiumkunsten samen geanalyseerd. Tabel 6.6 toont de resultaten. Op één uitzondering na bevestigen deze het beeld van een gematigde prijselasticiteit van het bezoek aan podiumkunsten.

Tabel 6.6: Prijselasticiteit van het bezoek aan alle podiumkunsten samen

Onderzoek		Prijs-elasticiteit ^a
Houthakker en Taylor (1970)	Theater en opera Verenigde Staten	-0,31/-0,18
Withers (1980)	Podiumkunst Verenigde Staten	-1,19/-0,62
Bonato <i>et al.</i> (1990)	Podiumkunst Italië	-0,38/-0,19
Abbé-Decarroux (1992)	Podiumkunst Zwitserland	-0,39/-0,36
Krebs & Pommerehne (1995)	Theater en opera Duitsland	-0,16

a Bij een / in de kolom geven de resultaten de range van de prijselasticiteiten aan. Het betreft alternatieve specificaties of deelsteekproeven en –periodes.

Bron: Seaman (2005 en 2006) en APE

Binnen de podiumkunsten is de prijselasticiteit van het concertbezoek het hoogst, gevolgd door het opera- en theaterbezoek, terwijl de prijselasticiteit van het bezoek aan dansvoorstelling het geringst is. De prijselasticiteit van het concert-, opera- en theaterbezoek wijkt niet wezenlijk af van die van het bioscoopbezoek. Deze bedraagt voor Nederland circa -0,6 (Goudriaan 1990).

6.5 Conclusies

In het hoofdstuk is een literatuurstudie verricht naar de prijsgevoeligheid van het bezoek in de culturele sectoren. Kennis hiervan is onder meer van belang voor de beoordeling van de effecten van een eventuele versterking van profijtbeginsel in de culturele sectoren. De prijsgevoeligheid wordt in de regel gemeten via de *prijselasticiteit* van het bezoek. Deze maatstaf geeft aan met welk percentage het aantal bezoeken aan musea of podia verandert wanneer de toegangsprijs met 1% toeneemt. Bij prijselasticiteiten tussen -1 en 0 neemt de opbrengst uit toegangsgelden toe bij een prijsverhoging, hoewel het aantal bezoeken afneemt. Als de prijselasticiteit de -1 overtreft, dalen de opbrengsten uit toegangsgelden na een prijsverhoging.

De literatuurstudie geeft aanleiding tot de volgende conclusies:

- De prijselasticiteit van het bezoek aan musea en dansvoorstellingen is relatief gering (-0,1 à -0,2).
- Binnen de musea is de prijselasticiteit het geringst bij musea met een kunst- of cultureel-historische collectie en bij musea die veel buitenlandse toeristen trekken.
- De prijselasticiteit van het bezoek aan podiumkunsten bevindt zich met uitzondering van dans op een niveau van -0,4 à -0,7. De prijselasticiteit van het theaterbezoek is in het algemeen iets geringer dan die van het concert- en operabezoek.
- Qua hoogte van de prijselasticiteit van het concertbezoek (-0,4 à -0,6) en het theaterbezoek (-0,4 à -0,5) neemt Nederland een middenpositie in.
- De prijselasticiteit van het bezoek aan culturele sectoren is in het algemeen gering en komt overeen met die van eerste levensbehoeften.

LITERATUUR

- Abbé-Decarroux, F., 1992, L'étude économétrique de la demande d'art du spectacle : survol et estimation d'une demande en Suisse, *Revue Suisse d'Economie Politique et de la Statistique* 128, nr. 4 blz. 655-666.
- Abbé-Decarroux, F., 1994, The perception of quality and the demand for services: Empirical application to the performing arts, *Journal of Economic Behavior and Organization* 23, nr. 1, blz. 99-107.
- Been, I., K. Visscher en R. Goudriaan, 2002, *Fee or free*, paper presented at the 12th International Conference on Cultural Economics, Rotterdam.
- Bonato, L., F. Gagliardi en S. Gorelli, 1990, The demand for live performing arts in Italy, *Journal of Cultural Economics* 14, nr.2, blz. 41-52.
- Darnell, A., P. Johnson en B. Thomas, 1990, Beamish Museum – modelling visitor flows, *Museum Management*, september 1990, blz. 251-257.
- Darnell, A.C., P.S. Johnson en R.B. Thomas, 1998, The demand for local authority museums: management issues and hard evidence, *Local Government Studies* 24, nr. 4, blz. 77-94.
- Elshout, D., 1990, Prijzen gerangschikt: een internationaal vergelijkend onderzoek naar toegangsprijzen voor podiumkunsten seizoen 1989/1990, Amsterdam: Boekmanstichting.
- Elshout, D., 1997, Toegangsprijzen voor concerten opnieuw gerangschikt, *Boekmancahier* 9, nr. 33, blz. 294-303.
- Felton, M.V., 1989, Major influences on the demand for opera tickets, *Journal of Cultural Economics* 13, nr. 1, blz. 53-64.
- Felton, M.V., 1992, On the assumed inelasticity of demand for the performing arts, *Journal of Cultural Economics* 16, nr. 1, blz. 1-12.
- Felton, M.V., 1994/1995, Evidence of the existence of the cost disease in the performing arts, *Journal of Cultural Economics* 18, nr. 4, blz. 301-312.
- Frey, B., en S. Meier, 2006, The economics of museums, in: V.A. Ginsburgh en D. Throsby, *Handbook of the economics of art and culture 1*, New York: North-Holland.

- Gapinski, J.H., 1984, The economics of performing Shakespeare, *American Economic Review* 74, nr. 3, blz. 458-466.
- Gapinski, J.H., 1986, The lively arts as substitutes for the performing arts, *American Economic Review* 76, nr. 2, blz. 20-25.
- Goudriaan, R., 1984, De prijselasticiteit van het museumbezoek, in: *Rapport van de werkgroep privatiseringsonderzoek podiumkunsten en rijksmusea*, Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Goudriaan, R., 1985, *Musea, een prijs waard?*, Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (Cahier 46).
- Goudriaan, R., 1990, Kunst en consumentengunst, *Boekmancahier* 2, nr. 5, blz. 245-262; ook gepubliceerd in: R. Verhoeff en H.B.G. Ganzeboom (eds.), 1991, *Cultuur en publiek*, Amsterdam: SISWO, blz. 33-53.
- Goudriaan, R., I. Been en C.M. Visscher, 2002, *Musea en plein publique: Vormgeving en effecten van gratis toegang*, Den Haag: APE bv (Ape rapport 55).
- Goudriaan, R., en G.J. van 't Eind, 1985, To fee or not to fee: some effects of introducing admission fees in four museums in Rotterdam, in: V.L. Owen en W.S. Hendon (eds.), *Managerial economics for the arts*, Akron: Association for Cultural Economics, blz. 103-109.
- Goudriaan, R., W. de Haart en C. Sips, 1998, *Prijisdifferentiatie bij musea: Een inventarisatie*, Den Haag: Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven.
- Goudriaan, R., en C.A. de Kam, 1982, Het doek valt: enkele effecten van een verhoging van eigen bijdragen bij bezoek aan gesubsidieerde toneelvoorstellingen en concerten, *Beleid en Maatschappij* 9, nr. 12, blz. 340-347.
- Goudriaan, R., en C.A. de Kam, 1983, Demand in the performing arts and the effects of subsidy, in: W.S. Hendon et al. (eds.), *Economic research in the performing arts*, Akron: Association for Cultural Economics, blz. 119-124.
- Goudriaan, R., en C.M. Visscher, 2006, *Geen entreeheffing, geen drempels? Kosten en effecten van gratis toegang tot musea*, Den Haag: APE bv (Ape rapport 387).
- Goudriaan, R., en C.M. Visscher, 2006a, *Effecten van gratis toegang tot de rijksmusea: Aanvullend onderzoek*, Den Haag: APE bv (Ape rapport 459).

- Greckel F.R., en M.V. Felton, 1987, Price and income elasticities of demand for arts: a case study of Louisville, in: N.K. Grant, W.S. Hendon en V.L. Owen, *Economic efficiency and the performing arts*, Akron: Association for Cultural Economics, blz. 62-73.
- Houthakker, H.S., en L.D. Taylor, 1970, *Consumer demand in the United States*, Cambridge: Harvard University Press.
- Krebs S., en W.W. Pommerehne, 1995, Modeling and testing politico-economic interactions: the case of the performing arts, *Journal of Cultural Economics* 19, nr 1, blz. 17-32.
- Lange, M.D. en W.A. Luksetich, 1984, Demand elasticities for symphony orchestras, *Journal of Cultural Economics* 8, nr. 1, blz. 29-47.
- Langeveld, C.B.G., 2006, *Economie van het theater: vestiging, prijsvorming en economies of scale in een wereld met bezieling*, Breda: Langeveld Consultancy.
- Luksetich, W.A., en M.D. Lange, 1995, A simultaneous model of nonprofit orchestra behavior, *Journal of Cultural Economics* 19, nr. 1, blz. 49-68.
- Luksetich, W.A., en M.D. Partridge, 1997, Demand functions for museum services, *Applied Economics* 29, nr. 12, blz. 1553-1559.
- Moore, T.G., 1966, The demand for Broadway theatre tickets, *Review of Economics and Statistics* 48, nr. 1, blz. 79-87.
- O'Hare, M., 1975, Why do people go to museums?, *Museum* 27, blz. 134-146.
- Seaman, B.A., 2005, *Attendance and public participation in the performing arts: A review of the empirical literature*, Atlanta: Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University (Nonprofit Studies Program Working Paper 05-03).
- Seaman, B.A., 2006, *Interdisciplinary Contributions to Cultural Economics: The Case of Performing Arts Audiences and Demand Analysis*, paper at the 14th International Conference on Cultural Economics, Wenen.
- Touchstone, S.K., 1980, The effects of contributions on price and attendance in the lively arts, *Journal of Cultural Economics* 4, nr. 1, blz. 33-46.
- Werck, K. en B. Heyndels, 2007, Programmatic choices and the demand for theatre: the case of Flemish theatres, *Journal of Cultural Economics* 31, nr. 1, blz. 25-41.

Withers, G.A., 1980, Unbalanced growth and the demand for performing arts: an econometric analysis, *Southern Economic Journal* 46, nr. 3, blz. 735-742.